

सरल व्याकरण.

प्रसिद्ध कर्नाटकर,
पु.पे. राम गेडा लाई शाह.
मंडल कलाम ह-एनीयरें.

किंमत ०-२-०

गूजरात विद्यापीठ ग्रंथालय

[गूजरात कापीराइटि वभाग]

अनुक्रमांक

२००२

वर्गक

पुस्तकनुं नम २५२७ व्यांज्वां

विषय ११५५: २६५.१०

शुद्धिपत्र.

पृष्ठ.	लीटी.	अशुद्ध.	शुद्ध.
	ज्यां होय त्यां.	जती	जनि
	”	कर्तरी	कर्तरे
	”	कर्मणी	कर्मणि
	”	विषेशण्य	विशेषण्य
३	१४	होय	होय तो
७	२६	सुनीलाल	सुनीलाल
३०	७	भविषकाण	भविषकाण
३४	२० थी २४	कृत	कृत
३९	२	प्रेस	प्रेस
४१	२१	छडी	छडी
४६	३	निश्चयार्थ.	निश्चयार्थ
५१	१४	शेड	लशो.

સરલ વ્યાકરણ.

રચનાર

લલુભાઈ જોડાભાઈ શાહ.

અમદાવાદ મ્યુ. સ્કુ. નં. ૪ નો હેડમાસ્તર.

સને ૧૯૬૭ ના ૨૫ માં આકટ પ્રમાણે
રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

અમદાવાદ.

યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ કંપની 'લિમિટેડ'માં
મોતીલાલ શામળદાસે છાપ્યું.

સંવત ૧૯૬૩.

સને ૧૯૦૭.

કિંમત ૦-૨-૦

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૨૦૦૩

ગુજરાતી વ્યાકરણ.

૧ વ્યાકરણ એટલે શુદ્ધ બોલવાની તથા લખવાની વિદ્યા. ગુજરાતી વ્યાકરણના ચાર ભાગ છે. ૧ અક્ષર વિચાર. ૨ શબ્દ વિચાર. ૩ વાક્ય વિચાર. ૪ કવિતા વિચાર. તેમાંના આ પુસ્તકમાં પહેલા બે ભાગનું વર્ણન છે.

૧ વાણી સ્થાનમાંથી જે અવાજ નીકળે છે તેને, તથા તેની લખવાની નિશાનીને અક્ષર કહે છે.

૩ અક્ષર વિચાર એટલે અક્ષર કેટલા છે તેનો, તથા તેના ભેદનો વિચાર.

૪ શબ્દ એટલે એક કે વધારે અક્ષર મળવાથી કંઈપણ અર્થ સમજાય તો તેને શબ્દ કહીએ.

૫ શબ્દ વિચાર એટલે શબ્દના વર્ગ, તથા વિભક્તિને જાણના પ્રત્યય લાગવાથી તેમનાં જે રૂપ થાય છે, તથા વાક્યમાં કેમ વપરાય છે, એ સર્વનો વિચાર.

૬ વાક્ય એટલે એક કે વધારે શબ્દ સંબંધ પૂર્વક બોલાય, અને તેનો અર્થ અધુરો રહે નહિ; તો તેવા વેણને વાક્ય કહેવું.

૧૭ વાક્ય વિચાર એટલે વાક્યમાં કયા કયા ક્રમે શબ્દો ગોઠવાય છે, તે તે કોની કોની સાથે કેવો સંબંધ રાખે છે; તે સર્વનો વિચાર.

ભાગ ૧ લો. (અક્ષર વિચાર)

૮ ગુજરાતી અક્ષરના બે પ્રકાર છે. મૂળાક્ષર ને જોડાક્ષર.

૯ મૂળાક્ષરના બે ભેદ છે. સ્વર અને વ્યંજન.

૧૦ અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, એ, ઐ, ઓ, ઔ, અં, અઃ
એવા બાર સ્વર છે; પણ કોઈ કોઈ વ્યાકરણમાં ઋ,
ૠ, લૃ, લૄ શુદ્ધાં, સોળ સ્વર ગણેલા છે.

૧૧ સ્વરમાં હ્રસ્વ અને દીર્ઘ એવા બે ભેદ છે. અ, ઇ,
ઉ, એ હ્રસ્વ એટલે બોલવામાં ટુંકા સ્વર છે, અને
આકીના દીર્ઘ એટલે બોલવામાં લાંબા છે.

૧૨ વ્યંજનના નીચે પ્રમાણે ભેદ છે.

કંઠસ્થાની ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ, ઙ.

તાળુસ્થાની ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, ર, પ, ણ.

મુઠ્ઠસ્થાની ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, ર, પ, ણ.

દંતસ્થાની ત, થ, દ, ધ, ન, લ, સ.

ઓષ્ઠસ્થાની પ, ફ, બ, ભ, મ,

વ, એ દંત ને ઓષ્ઠ એ બે સ્થાનવડે બોલાય છે.

૧૩ સ્વર વ્યંજન સાથે મળે છે, ત્યારે તેનાં રૂપ તથા નામ
નીચે પ્રમાણે થાય છે.

સ્વર	અ	આ	ઇ	ઈ	ઉ	ઊ	એ	ઐ	ઓ	ઔ	અં	અઃ
વ્યંજન સાથે મળે ત્યારે.	નથી.	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।	।
નામ.	નથી.	કાનો	હ્રસ્વઅળ્ળુ	દીર્ઘઅળ્ળુ	હ્રસ્વ પરડું	દીર્ઘ પરડું	માત્રા	બે માત્રા	કાનો માત્રા	કાનો બેમાત્રા	અનુસ્વાર.	વિસર્ગ.

૧૪ સ્વર વ્યંજન સાથે મળે ત્યારે, વ્યંજનનાં ૩૫ નીચે પ્ર-
માણે થાય છે; તેને બારાખડી (બારાક્ષરી) કે પદ કહે છે.
ક+અ+આ+ઇ+ઈ +ઉ+ઊ+એ+ઐ+ ઓ+ ઐ+અં+અઃ
ક ક કા કિ કી કુ કૂ કે કે કો કૌ કં કઃ
ખ ખ ખા ખિ ખી ખુ ખૂ ખે ખૈ ખો ખૌ ખં ખઃ

૧૫ એ કે વધારે વ્યંજન એકઠા થાય છે, અને તેમની
વચ્ચે કોઈ સ્વર હોતો નથી; ત્યારે તેને જોડાક્ષર કહે
છે. જોડાક્ષર લખવાની રીત એવી છે કે પહેલા વ્યં-
જનનો પહેલો ભાગ, અને બીજો વ્યંજન આખો
અથવા તેનો પાછલો ભાગ લખાય છે.

૧૬ જોડાક્ષર લખતાં કેટલાક વ્યંજન પોતાનું ૩૫ પદ્ધતિ
છે, તે નીચે પ્રમાણે.

૨ / ^ c જેમ-ક, પ, સ + ૨ હોય તો ક, પ્ર, સ્, વ-
ગેરે. ટ, ડ, + ૨ હોય ટ્ ડ્ વગેરે. ર + મ, કે વ હોય
તો ર્મ, વર્, વગેરે. ત - ૧ જેમ ત + ૨ કે ત હોય તો ત્,
ત્ત, વગેરે. છ શ, શ્ + વ હોય તો શ્વ વગેરે. ક + ષ
= ક્ષ ને જ + ઙ = જ્ઙ વગેરે.

ભાગ ૨ જે. શબ્દ વિચાર.

- ૧ એક કે તેથી વધારે અક્ષર મળવાથી કાંઈપણ અર્થ
સમજાય, તો તેને શબ્દ કહીએ. જેમ ધી, જુ, ર, ની,
હા, નાક, પગ, બાજરી, ચોપડી, અમદાવાદ.
- ૨ શબ્દ આઠ પ્રકારના છે. (૧) નામ. (૨) સર્વનામ,
(૩) વિશેષણ. (૪) ક્રિયાપદ. (૫) ક્રિયાવિશેષણ.
(૬) વાક્યયોગી. (૭) શબ્દયોગી. (૮) કેવળપ્રયોગી.
તે તેમાં પહેલા પાંચમાંથી કોઈ કોઈને જાતી, વિભક્તિ
ને વચન હોય છે.

- ૩ નામ એટલે ઇન્દ્રિયો કે બદ્ધિ વડે કંઈ પણ ચીજ સમ-
જાય તેવા શબ્દ. જેમ-માણસ, ઝાડ, પરમેશ્વર, અવાજ,
વર્ણન, ગબરામણુ, બલમનસાઈ, વગેરે.
- ૪ જે શબ્દ નામને ઠેકાણુ આવે તે શબ્દને સર્વનામ જા-
ણવો. જેમ, હું તું, તે, તમે, પેલો, કોઈ, કોણુ, વગેરે.
- ૫ વિશેષણુ એટલે નામના કે સર્વનામના અર્થની હદ ખાં-
ધવાને કે ઝાળખાવવાને જે શબ્દ વપરાય તે. જેમ-
રાતો ઘોડો, અડધો શેર, સહેજ રતાશ.
- ૬ ક્રિયાપદ એટલે જે શબ્દ કાળની ક્રિયા અથવા સ્તિથિ બ-
તાવે છે તે. જેમ-ખાય છે, દોડે છે, એ ક્રિયા બતાવે
છે. અને ઉંધવું, જાય છે, રહે છે, એ સ્થિતિ બતાવે છે.
- ૭ ક્રિયાવિશેષણુ એટલે જે શબ્દ ક્રિયાપદનો, વિશેષણુનો, કે
ક્રિયાવિશેષણુનો ગુણુ બતાવે તેને ક્રિયાવિશેષણુ કહે છે.
જેમ-ધણું દોડ્યો, એમાં ધણું એ દોડ્યો ક્રિયાપદનો ગુણુ
બતાવે છે. ધણું સરસ ગાયછે. તેમાં ધણું એ સરસ
વિશેષણુનો ગુણુ બતાવે છે. બહુ સરસ ગાતો હતો, તેમાં
બહુ એ સરસ ક્રિયાવિશેષણુનો ગુણુ બતાવે છે.
- ૮ શબ્દયોગી એટલે જે શબ્દોને જોડનારો શબ્દ. ને તે
વાક્યની સંપૂર્ણતા બતાવે છે. જેમ-છગનની પાસે મારું
ધડીઆળ છે.
- ૯ વાક્યો કે વાક્યોના ભાગો જોડવાને જે શબ્દ વપરાય
છે, તેને વાક્યયોગી કહે છે. જેમ-હું જઈ છું, ને તમે
આવજો. આમાં ને એ વાક્યોને જોડે છે. બારી અને
બારણાં તૈયાર થયાં છે. એમાં અને વાક્યોના ભાગોને
જોડે છે.

૧૦ કેવળપ્રયોગી એટલે વામ્યની પહેલાં કે પછી હરખ, શોક, ગભરાટ કે નવાઇને માટે જે શબ્દ બોલાય છે તેને જેમ-હાયહાય મગન બારીએથી પડી ગયો. એમાં મુખ્ય વામ્ય જે મગન બારીએથી પડી ગયો તેજ છે; પણ હાયહાય દિલગીરી બતાવનારો શબ્દ છે, અને વામ્યની પહેલી આવેલો છે.

જાતિ વિષે.

- ૧ પ્રાણીઓમાં બે જાતો છે. (૧) નર. (૨) નારી. તે ઉપરથી જાતિ શબ્દ થયો છે.
- ૨ જાતિ ત્રણ છે. (૧) નર. (૨) નારી. (૩) નાન્યતર.
- ૩ નરજાતિ એટલે જે શબ્દ નરની પેઠે બોલાય છે, અથવા જેને કેવો લાગે છે તે. જેમ-રાજ, હાથી, લાકડું, સોની, મગર, દોકડો.
- ૪ નારીજાતિ એટલે જે શબ્દ નારીની પેઠે બોલાય છે, અથવા જેને કેવી લાગે છે તે. જેમ-વાત, બાધા, લાકડી, લૂ, જળો, હરડે, ધજા, પાઈ વગેરે.
- ૫ નાન્યતર જાતિ એટલે જે શબ્દ નર કે નારીની પેઠે બોલાતો નથી, એટલે જેને કેવું લાગે છે તે. જેમ-ગામ, મોતી, પાકું, વગેરે.
- ૬ કેટલાક શબ્દને એક કરતાં વધારે જાતિ લાગુ પડે છે, તેને સામાન્ય જાતિ કહીએ તો ચાલે. જેમ-વખત, ખજુર, સોપારી, સરકાર, વગેરે.
- ૭ કેટલાંક નામ ત્રણ જાતિમાં, કેટલાંક બે જાતિમાં, ને કેટલાંક એક જાતિમાં, હોય છે. જેમ-છોકરો, છોકરી, છોકરું, બકરું, એ ત્રણ જાતિમાં છે. કાકો કાકી, મામો,

મામી, એ એ જાતિમાં છે. રસ્તો, ખડીઓ, બાપ, દરવાજો, એ એક જાતિમાં છે.

વિભક્તિ વિષે.

૧ વિભક્તિ એટલે એક શબ્દનો ખીજ શબ્દ સાથે વાક્યમાં જે સંબંધ હોય, તે બતાવવાને તે શબ્દનું જે રૂપ નિયમ પ્રમાણે થાય; તે નિયમને વિભક્તિ કહે છે.

૨ વિભક્તિઓ સાત છે.

૧ લી નો પ્રત્યય નથી.

૨ જી નો પ્રત્યય નથી પણ કોઈ કોઈવારને પ્રત્યય લાગે છે.

૩ જી નો—એ.

૪ થી નો—ને.

૫ મી નો—થી, થકી.

૬ ઠી નો—નો, ની, તું, ના, નાં.

૭ મી નો—માં, એ.

૩ એક વધારે વિભક્તિ છે, તે ખરૂં જોતાં પહેલી વિભક્તિનો ઉપયોગ છે, તેથી તેને સંબોધન વિભક્તિ કહે છે; પણ આપણે તેને સંબોધન અર્થે પહેલી વિભક્તિ કહીશું. તે કોઈ માણસને બોલાવવામાં વપરાય છે. જેમ—છગન તું કાલે જજે. અંચળ તું દોડતી જઈ આવ.

૪ છઠ્ઠી સિવાયની ખીજ બધી વિભક્તિઓ ક્રિયાપદ સાથેના જુદા જુદા સંબંધ બતાવે છે. છઠ્ઠી વિભક્તિ નામને*કે સર્વ નામને પોતાના કબજામાં લઈ, તે શબ્દ વિશેષણ જેવો કરી નાંખે છે; માટે તેને વિશેષણ કરનારી વિભક્તિ કહે છે. તેા પણ તે શબ્દ નામકે સર્વનામજ કહેવાય છે.

૫ પ્રત્યય વગરની પહેલી ને ખીજી વિભક્તિ છે, માટે પ્રત્યય વગરનો શબ્દ વાક્યમાં કર્મ તરીકે વપરાયેલો હોય તોજ તેને ખીજી વિભક્તિ સમજવી; નહિ તો બધે પહેલી વિભક્તિ સમજવી. જેમ—છગન ખેર ખાય છે. આમાં ખેરને પ્રત્યય નથી લાગેલો, પણ તે કર્મ તરીકે વપરાયેલો છે; માટે તેને ખીજી વિભક્તિ કહેવી.

૬ ને પ્રત્યય ખીજી, ચોથી ને છઠ્ઠી વિભક્તિનો છે. માટે વાક્યમાં ને પ્રત્યયવાળો શબ્દ કર્મ તરીકે વપરાયેલો હોય, તો તેને ખીજી વિભક્તિ છે એમ સમજવું. જેમ—યુનીલાલ છગનલાલને ખોલાવે છે. એમાં છગનલાલને ખીજી વિભક્તિ લાગેલી છે. વાક્યમાં ને પ્રત્યયવાળો શબ્દ કર્મ ન હોય અને ક્રિયાપદને કોને સવાલ પૂછવાથી તે આવતો હોય તો ચોથી સમજવી. જેમ—છગનલાલને ખેર આપું છું. તેમાં છગનલાલને ચોથી વિભક્તિ લાગેલી છે. યુનીલાલનો કાકો એમાં યુનીલાલનો એ છઠ્ઠી વિભક્તિ છે, અને કાકો એ પહેલી વિભક્તિ છે, પણ કાકા શબ્દને ત્રીજી વિભક્તિ લગાડતાં કાકે થાય, ત્યારે વાક્યમાં છઠ્ઠીનો નો હોય છે, તેનો ને થાય છે. જેમ યુનીલાલને કાકે એમાં યુનીલાલને એ ખીજી અથવા ચોથી નથી પણ છઠ્ઠી છે.

૭ એ પ્રત્યય ત્રીજી અને સાતમી વિભક્તિનો છે, તેમ એ ક્રિયાવિશેષણ પણ છે. તેથી એ વિષે બરાબર સમજવું જોઈએ.

એ ક્રિયાવિશેષણ હોય છે, ત્યારે એનો અર્થ પણ થાય છે. જેમ યુનીલાલે નહોતો, કે તેની જોડે રમું. એટલે યુનીલાલ પણ નહોતો, કે તેની જોડે રમું. એવો

અર્થ થાય છે; માટે ચુનીલાલની પહેલી વિભક્તિ ને એ ક્રિયા વિષેશ્યુ છે.

સાતમીનો એ પ્રત્યય લાગે છે, ચારે તે શબ્દ ઠેકાણું કે વખત ખતાવે છે. ચુનીલાલ વડોદરે ગયો, અને જમન સવારે ઉઠ્યો. તેમાં પહેલા વાક્યમાં વડોદરે એ ઠેકાણું ને બીજા વાક્યમાં સવારે એ વખત ખતાવે છે; માટે તે બન્ને ઠેકાણે સાતમી વિભક્તિનો એ છે. આ સિવાય જ્યાં એ આવે ત્યાં ત્રીજી વિભક્તિ સમજવી.

૮ છઠ્ઠી વિભક્તિના પ્રત્યય નો, ની, નું, ના, નાં, ને, છે, પણ સર્વનામને લગાડતાં રો, રી, રું, રા, રાં, રે, કોષ કોષવાર થાય છે, અને કવિતામાં તણો, તણી, તણું, તણા, તણાં, તણે અથવા કેરો, કેરી, કેરું, કેરાં, કેરા. કેરે, કોષ વાર લાગે છે.

વચન વિષે.

૧ વચન એ છે, એક વચન ને બહુ વચન.

અ એક વચન એટલે જે શબ્દથી વસ્તુના એકપણાનું જ્ઞાન થાય છે તે. જેમ—હાકરો, ખડીઓ.

બ બહુવચન એટલે જે શબ્દથી વસ્તુના એક કરતાં વધારેપણાનું જ્ઞાન થાય છે તે. જેમ—રાજાઓ, પાંચડીઓ વગેરે.

૨ ગુજરાતીમાં એક વચનનો પ્રત્યય નથી, તેથી નામનું જે રૂપ હોય છે તેજ રૂપ રહે છે. જેમ, -ચોપડી, કાગળ.

૩ બહુવચનનો પ્રત્યય ઓ છે અને તે કેટલીક વાર લાગે છે, તે નીચે પ્રમાણે.

અ ઓકારાંત નરજ્ઞતિનાં નામોનાં ઓનો અહુવચનમાં આ થાય છે, અને કેટલીકવાર આ થયા પછી ઓ લાગે છે. જેમ—હોકરો એનું અહુવચન છોકરા અથવા છોકરાઓ.

બ ઉકારાંત નાન્યતર જ્ઞતિનાં નામોનાં અહુવચનમાં ઉ નો આં થાય છે, અને આં થયા પછી કેટલીક વાર ઓ લાગે છે. જેમ—ઈંડું એનું અહુવચન ઈંડાં અથવા ઈંડાંઓ.

ક અકારાંત, આકારાંત અને ઇકારાંત નામોનું અહુવચન કરતાં કોઈ કોઈવાર ઓ લાગે છે. જેમ—અકારાંત ચાકર એનું અહુવચન ચાકર અથવા ચાકરો. આકારાંત રાજ એનું અહુવચન રાજ અથવા રાજઓ. ઇકારાંત ચોપડી એનું અહુવચન ચોપડી અથવા ચોપડીઓ.

૪ એકારાંત નામોને તથા નરજ્ઞતિ, સિવાયનાં ઓકારાંત નામોને અહુવચનમાં ઓ પ્રત્યય લાગતો નથી. જેમ—હરડે, જળો, મોં વગેરે.

૫ ઓકારાંત નામોને અહુવચનમાં ઓ કોઈ વખત નથી લાગતો, ને વખતે લાગે પણ છે.

૬ કેટલાંક નામ અર્થે જેતાં એક વચનમાં હોય છે, પણ માન અર્થે અહુવચનમાં વપરાય છે. જેમ—માસ્તર આ-વ્યા. તે તમારાં માશી થાય.

૭ કેટલાંક નામ એક વચનમાં જ રહે છે. જેમ—ધી, ખાંડ, ગોળ, સાકર, પાણી, માટી, દેવતા, ભોગ, કપાસ, શરૂં, હોંગ, મેથી, ઘાસ, સુતર, વગેરે.

૮ કેટલાંક નામ અહુવચનમાં જ રહે છે. જેમ—વાલ, કેસ-રીઆં, ગદબદીઆં, જુલાર, જેગોપાળ, નમસ્કાર, ફાં ફાં, ભોગ, સમાચાર, ઘઉં, મગ, મઠ, અડદ.

નામ વિષે.

૧-નામ ત્રણ પ્રકારનાં છે. ૧ વિશેષનામ. ૨ સામાન્યનામ.
૩ માબવાચકનામ.

વિશેષનામ—એટલે એક જાતનાં ધણાં પ્રાણીમાંથી અથવા વસ્તુઓમાંથી એકનેજ ઓળખવાનું ખાસ નામ. તેમાં વારનાં, તિથિનાં, પખવાડીયાનાં, મહિનાનાં, તે તહેવારનાં નામોનો સમાવેશ થાય છે. જેમકે—અમદાવાદ, નર્મદા, કમળાશંકર, ખુદ, ગુર, ઓથ, પાંચમ, છઠ, શુદ્ધ. વદ, કારતક, પોષ, ઉતરાણુ, હોળી, દિવાળી.

સામાન્યનામ—એટલે એકજ વર્ગનાં પ્રાણી અથવા ચીજો માટે જોલાતું નામ. તેમાં માણસને ખીજ પ્રાણીના વર્ગનાં, વસ્તુઓના વર્ગનાં, પદાર્થોનાં, સમુહનાં, રોગનાં, સંખ્યાનાં, વજનનાં, માપનાં, વખતનાં તે છેટાનાં નામોનો સમાવેશ થાય છે.

માણસ વર્ગ—પુરુષ, સ્ત્રી. કવિ, પટેલ, સુતાર, સોની, ધાંચી વગેરે.

ખીજ પ્રાણીના વર્ગ—શિયાળા, કામડો, કુતરો, માછલું, સાપ, માખી, કીડો વગેરે.

વસ્તુઓના વર્ગનાં—નદી, શહેર, તહેવાર, મહિનો, કુવો તળાવ, વગેરે.

સમુહનાં—લશ્કર, સંગ, કાફલો, ટોળું, સંભા વગેરે.

પદાર્થનાં—સોનું, પીતલ, પાણી, ગુજાર, મગ, બાજરી, તેલ, રેશમ, લાકડું વગેરે.

રોગનાં—તાપ, મરડો, મરકી, કોત્રેરા, સળેખમ, વગેરે.
સંખ્યાનાં—નટકો, પંચકકુ, દશકો, સૈકો.

વજનનાં—શેર, મણુ, તોણો, રતિ, વાલ, અચ્છેરો,
પાશેરો વગેરે.

માપનાં—તસુ, વેંત, હાથ. ગજ, શેરીકો, મણીકો.

વખતનાં—પળ, ઘડી, પહોર, મિનિટ, કલાક, દિવસ,
અઠવાડીઈ, પખવાડીઈ, મહિનો, વરસ.

છેદું ખતાવનાર—ચાર્ડ, મૈલ, ગાઉ, જ્વેજન.

ભાવવાચક નામ—એટલે બુદ્ધિવડે સમજાય તેવાં નામે.
તેમાં ગુણનાં, ક્રિયાનાં ન્યુનાધિકતા ખતાવનારાં, તે મનો-
ભાવનાં નામેનો સમાવેશ થાય છે

ગુણનાં—મીઠાશ, તીખાશ, રતાશ, કાળાશ, હોશીઆ-
રી, ગળપણ, ડહાપણ, અંધાપો, બલાઈ, મો-
ટાઈ, સત્યતા, સ્વચ્છતા, ગુલામગીરી, હવાદારી.

ક્રિયાનાં—જનમ, મરણ, સ્મરણ, રમત, દોડાદોડ, માર,
ચલણ, ભરણ. ન્યુનાધિક ખતાવનારાં—નફો, ટોટો,
ઘટ, વધારો.

મનના ભાવનાં—બુદ્ધિ, દયા, લાગણી, ખીક, તર્ક, કલ્પના,
પરમેશ્વર, જીવ.

૨ વિશેષનામ તે ભાવવાચક નામ બહુવચનમાં આવતાં ન-
થી, તે કદી આવે તો તે વખતે તેને સામાન્ય નામ કહેવું.

૩ નામને જ્ઞતિ, વચન તે વિભક્તિ હોય છે, તેથી તેનાં
૩૫ નીચે પ્રમાણે જુદાં જુદાં થાય છે.

૧. અકારાંત નરજ્ઞતિ (ચાકર.)

વિભક્તિ. એકવચન.

બહુવચન.

૧ ચાકર.

ચાકર, ચાકરો.

૨ આકર, આકરને.	આકર, આકરોને.
૩ આકરે.	આકરે, આકરોએ.
૪ આકરને.	આકરને, આકરોને.
૫ આકરથી, થકી.	આકરથી, થકી.
	આકરોથી, થકી.
૬ આકરનો, ની, તું, ના, નાં.	આકરનો, ની, તું, ના, નાં.
	આકરોનો, ની, તું ના, નાં.
૭ આકરમાં. આકરે	આકરમાં, આકરોમાં. આકરે, આકરોએ.

અકારાંત નારીજ્ઞતિ ને નાન્યતરજ્ઞતિ, વેંત, ધર, વ-
ગેરેનાં ૩૫ ઉપર પ્રમાણે થાય છે.

૨. નરજ્ઞતિ અકારાંત (રાજ્ઞ).

એકવચન.

બહુવચન.

૧ રાજ્ઞ.	રાજ્ઞ, રાજ્ઞઓ.
૨ રાજ્ઞ, રાજ્ઞને.	રાજ્ઞ, રાજ્ઞને, રાજ્ઞઓ, રાજ્ઞઓને.
૩ રાજ્ઞએ.	રાજ્ઞએ, રાજ્ઞઓએ.
૪ રાજ્ઞને.	રાજ્ઞને રાજ્ઞઓને.
૫ રાજ્ઞથી, થકી.	રાજ્ઞથી, થકી, રાજ્ઞઓથી, થકી.
૬ રાજ્ઞનો, ની, તું, ના, નાં.	રાજ્ઞનો, ની, તું, ના, નાં.
	રાજ્ઞઓનો, ની, તું, ના, નાં.
૭ રાજ્ઞમાં, રાજ્ઞએ.	રાજ્ઞમાં, રાજ્ઞઓમાં, રાજ્ઞએ, રાજ્ઞઓએ.

આકારાંત નારીજ્ઞતિનાં, વાર્તા, આધા, વગેરેનાં ૩૫
ઉપર પ્રમાણે થાય છે.

ઈકારાંત નરજ્ઞતિ (ઘોખી.)

એકવચન.

બહુવચન.

૧ ઘોખી.	ઘોખી, ઘોખીઓ.
૨ ઘોખી, ઘોખીને.	ઘોખી, ઘોખીને; ઘોખીઓ,
ઘોખીઓને.
૩ ઘોખીએ.	ઘોખીએ, ઘોખીઓએ.
૪ ઘોખીને.	ઘોખીને, ઘોખીઓને.
૫ ઘોખીથી, થકી.	ઘોખીથી, થકી; ઘોખીઓથી, થકી.
૬ ઘોખીનો, ની, તું, ના, નાં.	ઘોખીનો, ની, તું, ના, નાં;
ઘોખીઓનો, ની, તું, ના, નાં.
૭ ઘોખીમાં, ઘોખીએ.	ઘોખીમાં, ઘોખીઓમાં;
ઘોખીએ, ઘોખીઓએ.

ઈકારાંત નારીજ્ઞતિ, ચોપડી, છત્રી વગેરેનું ઉપર પ્રમાણે.

ઈકારાંત નાન્યતરજ્ઞતિ મોતી, લોહી, વગેરેનાં રૂપ.

(એક વચન ને બહુવચનમાં સરખાં હોય છે.)

એકવચન.

બહુવચન.

૧ મોતી.	મોતી.
૨ મોતી, મોતીને.	મોતી. મોતીને.
૩ મોતીએ.	મોતીએ.
૪ મોતીને.	મોતીને.
૫ મોતીથી, થકી.	મોતીથી, થકી.
૬ મોતીનો, ની, તું, ના, નાં.	મોતીનો, ની, તું, ના, નાં.
૭ મોતીમાં, મોતીએ.	મોતીમાં, મોતીએ!

ઉકારાંત નરજ્ઞતિ લાડુ.

એકવચન.

બહુવચન.

૧ લાડુ.

લાડુ.

૨ લાડુને.	લાડુને.
૩ લાડુએ.	લાડુએ.
૪ લાડુને.	લાડુને.
૫ લાડુથી, થકી.	લાડુથી, થકી.
૬ લાડુનો, ની, તું, ના, નાં.	લાડુનો, ની, તું, ના, નાં.
૭ લાડુમાં, લાડુએ.	લાડુમાં, લાડુએ.

ઉકારાંત નારીજાતિ જુ.

એકવચન.

બહુવચન.

૧ જુ.	જુ, જુઓ.
૨ જુને.	જુને, જુઓને.
૩ જુએ.	જુએ, જુઓએ.
૪ જુને.	જુને, જુઓને.
૫ જુથી, થકી.	જુથી, થકી; જુઓથી, થકી.
૬ જુનો, ની, તું, ના, નાં.	જુનો, ની, તું, ના, નાં; જુઓનો, ની, તું, ના, નાં.
૭ જુમાં, જુએ.	જુમાં, જુઓમાં; જુએ, જુઓએ.

ઉકારાંત નાન્યતરજાતિ લીંબુ.

એકવચન.

બહુવચન.

૧ લીંબુ.	લીંબુ.
૨ લીંબુ, લીંબુને.	લીંબુ, લીંબુને.
૩ લીંબુએ.	લીંબુએ.
૪ લીંબુને.	લીંબુને.
૫ લીંબુથી, થકી.	લીંબુથી, થકી.
૬ લીંબુનો, ની, તું, ના, નાં.	લીંબુનો, ની, તું, ના, નાં.
૭ લીંબુમાં, લીંબુએ.	લીંબુમાં, લીંબુએ.

ઉંકારાંત નાન્યતરભતિ ઇંડું.

એકવચન.

બહુવચન.

૧ ઇંડું.	ઈંડાં, ઇંડાંઓ.
૨ ઇંડાને	ઈંડાંને, ઇંડાંઓને.
૩ ઇંડાએ.	ઈંડાંએ, ઇંડાંઓએ.
૪ ઇંડાને.	ઈંડાંને, ઇંડાંઓને.
૫ ઇંડાથી, થકી.	ઈંડાંથી, થકી; ઇંડાંઓથી, થકી.
૬ ઇંડાનો, ની, તું, ના, નાં.	ઈંડાંનો, ની, તું, ના, નાં;
ઈંડાંઓનો, ની, તું, ના, નાં.
૭ ઇંડામાં, ઇંડાએ.	ઈંડાંમાં, ઇંડાંઓમાં, ઇંડાંએ, ઇંડાંઓએ.

એકારાંત નારીભતિ યે, હરડે, જે વગેરે.

એકવચન.

બહુવચન.

૧ યે.	યે, યેઓ.
૨ યે, યેને.	યે, યેને; યેઓ, યેઓને.
૩ યેએ.	યેએ, યેઓએ.
૪ યેને.	યેને, યેઓને.
૫ યેથી, થકી	યેથી, થકી; યેઓથી, થકી.
૬ યેનો, ની, તું, ના, નાં.	યેનો, ની, તું, ના, નાં;
યેઓનો, ની, તું, ના, નાં.
૭ યેમાં, યેએ.	યેમાં, યેઓમાં, યેએ, યેઓએ.

એકારાંત નારીભતિ પૈ.

એકવચન.

બહુવચન.

૧ પૈ.	પૈ, પૈઓ.
૨ પૈને.	પૈને, પૈઓને.

૩ પૈએ.	પૈએ, પૈઓએ
૪ પૈને.	પૈને, પૈઓને.
૫ પૈથી, થકી.	પૈથી, થકી; પૈઓથી, થકી.
૬ પૈનો, ની, તું, ના, નાં.	પૈનો, ની, તું, ના, નાં; પૈઓનો, ની, તું, ના, નાં.
૭ પૈમાં, પૈએ.	પૈમાં, પૈઓમાં; પૈએ, પૈઓએ.

ઓકારાંત નરજાતિ છોકરો.

એક વચન.

બહુ વચન.

૧ છોકરો.	છોકરા, છોકરાઓ.
૨ છોકરાને.	છોકરાને, છોકરાઓને.
૩ છોકરાએ.	છોકરાએ, છોકરાઓએ.
૪ છોકરાને.	છોકરાને, છોકરાઓને.
૫ છોકરાથી, થકી.	છોકરાથી, થકી; છોકરાઓથી, થકી.
૬ છોકરાનો, ની, તું, ના, નાં.	છોકરાનો, ની, તું, ના, નાં; છોકરાઓનો, ની, તું, ના, નાં
૭ છોકરામાં, છોકરાએ.	છોકરામાં, છોકરાઓમાં; છોકરાએ, છોકરાઓએ.

ઓકારાંત નારીજાતિ, જળો, ઘો, ઓ.

એક વચન.

બહુ વચન.

૧ જળો.	જળો.
૨ જળો, જળોને.	જળો, જળોને.
૩ જળોએ.	જળોએ.
૪ જળોને.	જળોને.
૫ જળોથી, થકી.	જળોથી, થકી.
૬ જળોનો, ની, તું, ના, નાં.	જળોનો, ની, તું, ના, નાં.
૭ જળોમાં, જળોએ.	જળોમાં, જળોએ.

ઓંકારાંત નાન્યતરજાતિ મેાં.

એકવચન.

બહુવચન.

૧ મેાં.	મેાં.
૨ મેાંને.	મેાંને
૩ મેાંએ.	મેાંએ.
૪ મેાંને.	મેાંને.
૫ મેાંથી, થકી.	મેાંથી, થકી.
૬ મેાંનો, ની, તું, ના, નાં.	મેાંનો, ની. તું, ના, નાં.
૭ મેાંમાં, મેાંએ.	મેાંમાં, મેાંએ.

સર્વનામ.

૧ જે શબ્દ નામને ડેકાણે આવે તેને **સર્વનામ** કહેવું. જેમ-
છનગ પોતાને માટે કહેતો હોય, તો છગન જાય છે, તેને
અદ્વે હું જાઉં છું. મગન જા, તેને અદ્વે તું જા; કહીએ
છીએ. ચમન દોડ્યો, તેમાં તે દોડ્યો. એમાં હું, તું, તે,
સર્વનામ છે.

૨ સર્વનામના પ્રકાર છ છે. ૧ પુરૂષદર્શક. ૨ સ્વવાચક.
૩ ઉદર્શક. ૪ સંબંધી. ૫ પ્રશ્નાર્થ, ૬ અનિશ્ચિત.

૩ પુરૂષદર્શક સર્વનામના ત્રણ ભાગ છે. પહેલો પુરૂષ,
બીજો પુરૂષ ને ત્રીજો પુરૂષ. પહેલો પુરૂષ ખોલનારને
જ અતાવે છે. જેમ—હું જાઉં છું, અમે જઈએ છીએ.
આપણુ આવીશું. તેમાં હું, અમે, ને આપણુ એ ખો-
લનારને અતાવે છે.

બીજો પુરૂષ સર્વનામ—જેની સાથે વાત કરતા હોઈએ
તેને અતાવે છે. જેમ—તું ગાય છે. તમે આવો. આપ

પધારો. તેમાં તુ, તમે ને આપ એ બીજો પુરૂષ છે. ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ—જેના વિષે વાત કરતા હોઈએ તેને બતાવે છે. જેમ—તે વાંચે છે તેઓ દોડ્યા. એમાં તે ને તેઓ ત્રીજો પુરૂષ છે.

૪ સ્વવાચક સર્વનામ—પડે, જાતે ને પોતે બતાવે છે; અથવા એના જેવો અર્થ કરે છે તે. જેમ—પોતે, જાતે, પડે, મેજે, આપ, આપે, આપો આપ, નીજ, પોત પોતે વગેરે.

૫ દર્શક સર્વનામ—આંગળીથી કે ઇશારતથી બતાવે છે. જેમ—આ આવ્યા. એ ઉભો. ફલાણે ગાળ દીધી પેલો જાય. આ, એ, તે, ફલાણો, પેલો, ઓલ્યો, વગેરે.

૬ સંબંધી સર્વનામ—વાક્યના આરંભે જે ને વાક્યના પાછલા ભાગને આરંભે તે આવે છે. જેમ—જે જામ, તે પાછો ન આવે. આ કહેવતમાં જે ને તે સંબંધી સર્વનામ છે. તમે જે જે કહ્યું, તે તે કાકટ ગયું. એમાં જેજે, ને તેતે, સંબંધી સર્વનામ છે. કાઈ કાઈવાર જે, અથવા તેનો અધ્યાહાર રહે છે. (જે) મોટો આવશે, તે નંબર ઉતરશે. એમાં જેનો અધ્યાહાર છે વજીથી જે ઘણાં કહ્યું. (તે) પુષ્પથી પણ કુમળાં. એમાં તેનો અધ્યાહાર છે.

૭ પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ—સવાલ પૂછવાંમાં જે શબ્દ વપરાય છે તે. જેમ—કાણ, કયો, કઈ, કયું, શો, શી, શું, વગેરે. તેમાં કાણ—પુરૂષને માટે વપરાય છે. કયો, કઈ, કયું, પુરૂષ કે વસ્તુને માટે વપરાય છે, અને શો, શી, શું,

ચસ્તુને માટે વપરાય છે. પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ વાક્યમાં કર્તા
કે કર્મ તરીકે હોઈ શકે છે.

૮ અનિશ્ચિત સર્વનામ—આ સર્વનામ પુરૂષ કે જાતિ
નક્કી બતાવતાં નથી. જેમ—કોઈ, કંઈ, કાંઈ, કોઈ-
એક, કંઈ એક, કાંઈ એક, હરકોઈ, હરકંઈ, હરકાંઈ,
કોક, કંઈક, વગેરે.

૯ આપ શબ્દ બીજા પુરૂષ સર્વનામમાં અને સ્વવાચક
સર્વનામમાં આવેલો છે, માટે આપનો અર્થ તમે થાય
ત્યાં બીજા પુરૂષ સર્વનામ; અને આપનો અર્થ પોતે
થાય ત્યાં સ્વવાચક સર્વનામ જાણવું.

૧૦ વાક્યમાં શું કર્તા કે કર્મ તરીકે આવે તો સર્વનામ
જાણવું. પણ જેમ ન આવે તો ક્રેવણપ્રયોગી કે ક્રિયા
વિશેષણ જાણવું. જેમ—શું તમારું બોલવું મને રૂચશે ?
એમાં શું ક્રેવણપ્રયોગી અવ્યય છે; અને તમે આમ શું
બોલો છો, એમાં શું ક્રિયા વિશેષણ છે.

૧૧ પહેલો પુરૂષ સર્વનામ (હું) રૂપ.

એક વચન.

બહુવચન.

૧ હું.

અમે.

૨ મને, મારે.

અંમને, અમારે.

૩ મેં, મારે.

અમે, અમારે, અમોએ.

૪ મને, મારે.

અમને, અમારે.

૫ મારાથી, થકી.

અમારાથી થકી.

૬ મા, રો, રી, રું, રા, રાં, રે.

અમારો, રી, રું, રા, રાં, રે.

૭ મારામાં.

અમારામાં, અમોમાં.

મુને, મજને, મુજને એ શબ્દો પણ પહેલો પુરૂષ સર્વ-
નામ છે, અને પહેલી ને ત્રીજીના બહુવચનમાં આવે
છે; તેને ઝાળખવાની રીત એવી છે કે તેનું એક વચન
કરી જોયાથી સમજશે.

મારે—ખીજ, ત્રીજ, ચોથી ને છઠ્ઠીના એક વચનમાં આવે
છે, તે ઝાળખવાની રીત એવી છે કે તેને ઠેકાણે નામ
મૂકી જોવું. મારે જે પગ છે, એમાં લલ્લુને જે પગ છે;
તે ખીજ. મારે ગામ જવું જોઈએ, એમાં છોટાલાલે ગામ
જવું જોઈએ માટે (ત્રીજ). મારે કાગળ જોઈએ, એમાં
છગનલાલને કાગળ જોઈએ માટે ચોથી. મારેની પછી
માટે, કાળે, લીધે, વાસ્તે, સાડે એ શબ્દયોગી આવે ત્યારે
મારેની છઠ્ઠી વિભક્તિ કહેવી.

મારે નું બહુવચન અમારે છે, તેની વિભક્તિ મારે
પ્રમાણે સમજવી.

પહેલો પુરૂષ સર્વનામ આપણ હમેશાં બહુવચનમાં રહે છે.

૧ આપણ, આપણે.

૪ આપણને, આપણે.

૨ આપણને.

૫ આપણાથી, થકી.

૩ આપણે.

૬ આપણો,ણી,ણું, ણા, ણાં,

૭ આપણામાં.

આપણે—પહેલી, ત્રીજ, ને ચોથી વિભક્તિમાં આવે છે.
તે ઝાળખવાની રીત એવી છે કે, તેને બદલે નામ મૂકી
જોવું, ને તેને જે વિભક્તિ લાગે તે આપણેની જણવી.

ખીજે પુરૂષ સર્વનામ (તું).

એકવચન.

બહુવચન.

૧ તું.

તમે.

૨ તને, તારે.	તમને, તમારે, તમોને.
૩ તેં, તારે.	તમે, તમારે, તમોએ.
૪ તારે, તને.	તમારે.
૫ તારાથી, થકી.	તમારાથી, થકી.
૬ તારો, રી, રું, રા, રાં, રે.	તમારો, રી, રું, રા, રાં, રે.
૭ તારામાં.	તમારામાં, તમોમાં.

તુંને, તજને, તુજને એ શબ્દો પણ ખીજો પુરૂષ સર્વનામ છે.

તમે એ પહેલી ને ત્રીજીના બહુવચનમાં આવે છે; તે સમજવાને તેનું એકવચન કરી જોવું.

તારે ને તમારે, ખીજ, ત્રીજ, ચોથી ને છઠ્ઠીના એક વચન ને બહુવચનમાં આવે છે; તેની સમજ મારે ને અમારે પ્રમાણે સમજવી.

ખીજો પુરૂષ સર્વનામ આપ, હમેશાં બહુવચનમાં રહે છે.

૧ આપ.	૨ આપને.
૩ આપે.	૪ આપને.
૫ આપથી થકી.	૬ આપનો, ની, નું, ના, નાં.
	૭ આપમાં.

ત્રીજો પુરૂષ સર્વનામ (તે).

એકવચન.	બહુવચન.
૧ તે.	તે, તેઓ.
૨ તેને.	તેઓને, તેમને.
૩ તેણે.	તેઓએ, તેમણે.
૪ તેને	તેઓને, તેમને.

૫ તેથી, થકી	તેઓથી, થકી.
૬ તેનો. ની, તું, ના, નાં.	તેઓનો. ની, તું, ના, ન .
૭ તેમાં.	તેઓમાં.

સ્વવાચક સર્વનામનાં ૩૫ એક વચનને બહુ વચનમાં સરખાં રહે છે.

પોતાનાં ૩૫.

- ૧ પોતે.
- ૨ પોતાને.
- ૩ પોતે.
- ૪ પોતાને.
- ૫ પોતાથી, થકી.
- ૬ પોતાનો, ની, તું, ના, નાં.
- ૭ પોતામાં.

પોતે પહેલીને ત્રીજાના એક વચન ને બહુ વચનમાં આવે છે, તે ઓળખવાને માટે તેને ઠેકાણે નામ મૂકી જોવું. જમ-પોતે જમ્ય છે, એમાં છગનલાલ જમ્ય છે. માટે (પહેલી) પોતે ખાધું, એમાં છગનલાલે ખાધું માટે (ત્રીજા).

દર્શક સવનામ આ.

એક વચન	બહુ વચન.
૧ આ.	આ.
૨ આને.	આમને.
૩ આણે.	આમણે
૪ આને.	આમને.
૫ આથી, થકી.	આમનાથી, થકી.

૬ આનો, ની, તું, ના, નાં. આમનો, ની, તું, ના, નાં.
 ૭ આમાં. આમનામાં.

સંબંધી સર્વનામ જે ને તેનાં રૂપ ત્રીજાપુરૂષના તે પ્ર-
 માણે થાય છે. પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ કોણનાં રૂપ એક વચન
 ને બહુ વચનમાં સરખાં રહે છે.

૧ કોણુ.

૨ કોને, કેને.

૩ કોણે, કેણે.

૪ કોને, કેને.

૫ કોનાથી થકી; કેનાથી થકી.

૬ કોનો, ની, તું, ના, નાં; કેનો, ની, તું, ના, નાં.

૭ કોનામાં, કેનામાં.

શોનું બહુ વચન શા, અને શીનું બહુ વચન શી છે.
 શું બહુ વચનમાં શાં થાય છે. શીને વિભક્તિઓ લાગ-
 તાં નથી. શો ને શુંનાં રૂપ બીજી વિભક્તિથી બંને વચન
 માં સરખાં રહે છે; તે નીચે પ્રમાણે.

એક વચન.

૧	શો.	શું.	} બહુ વચન. } એક વચન } પ્રમાણે..
૨	શોને.	શાને.	
૩	શોણે.	શાણે.	
૪	શોને.	શાને.	
૫	શોથી થકી.	શાથી, થકી.	
૬	શોનો, ની, તું, ના, નાં.	શાનો, ની તું, ના, નાં.	
૭	શોમાં,	શામાં.	

અનિશ્ચિત સર્વનામ કોઈ, કાંઈ, કંઈ, કોઈક, કાંઈક, કંઈક એમનાં
 બંને વચનમાં તેજ રૂપ રહે છે. હરકોઈ, હરકાંઈ, હરકંઈ એ
 એક વચનમાં વપરાય છે.

કોષનાં રૂપ.

૧	કોષ.
૨	કોષને.
૩	કોષએ.
૪	કોષને.
૫	કોષથી થકી.
૬	કોષનો, ની, નું, ના, નાં.
૭	કોષમાં, કોષએ.

વિશેષણ.

૧ વિશેષણ એટલે નામના અર્થની હદ બાંધવાને કે ઓળખવાને વપરાય તે શબ્દ. જેમ—રાતો, અડધો, સહેજ.

૨ વિશેષ્ય એટલે વિશેષણ જે નામની હદ બાંધે અથવા ઓળખાવે તે નામ. જેમ—કાળો બળદ, એમાં કાળો એ વિશેષણ છે તે બળદ વિશેષ્ય છે. પા મણુ, એમાં પા વિશેષણ છે તે મણુ વિશેષ્ય છે.

૩ વિશેષણના પ્રકાર ચાર છે. (૧) ગુણુવાચક. (૨) સંખ્યા વાચક. (૩) જથ્થા વાચક. (૪) સર્વનામરૂપી વિશેષણ.

૪ ગુણુવાચક એટલે નામનો ગુણુ અથવા વર્ણન કે ઓળખાણુ બતાવે તે. જેમ ઘોળો, ગાંડો, દયાળુ, પુત્રવાન, અમદાવાદી.

૫ સંખ્યા વાચક એટલે નામની અમુક સંખ્યા, અનિશ્ચિત સંખ્યા, અપૂર્ણાંક સંખ્યા, બતાવે તેવા શબ્દો જેમ—પાંચ, તેર, બાર તેર, હજાર, એ હજાર, ત્રણ ત્રણ,

અચ્ચાર, અચ્છર, પોણો, સવા, દોઢ, પહેલો, ખીન્ને, ખેલું, ખમણું, ત્રમણું, વગેરે.

૪. જથા વાચક એટલે વસ્તુ કટલી લેવાઈ તે બતાવનારો શબ્દ. જેમ—થોડું, બહુ, ઘણું, ઓછું, સઘણું, વગેરે.

૫. સર્વનામ રૂપી વિશેષણ એટલે દર્શક, સંબંધી, પ્રશ્નાર્થ અને અનિશ્ચિત સર્વનામો, જ્યારે કોઈ નામની સાથે આવે, ત્યારે તેને તે પ્રકારનાં સર્વનામ રૂપી વિશેષણ કહેવાં. જેમ—આ માણસ આવ્યો, તેમાં આ. તે છોકરો ભણે છે, એમાં તે. શું શાક લાવ્યા, તેમાં શું. મેં કંઈક ચીજ આણી, એમાં કંઈક.

૬. ગુણ વાચક, સંખ્યા વાચક ને જથા વાચક વિશેષણો વિશેષ્ય વિના એકલાં આવે, ત્યારે નામ પ્રમાણે સર્વ વિભક્તિઓ તેને લાગે છે. જેમ ઘોળો, ઘોળાને, ઘોળાએ.

૭. વિશેષણો જ્યારે વિશેષ્યની સાથે આવે છે ત્યારે વિભક્તિના છુટા પ્રત્યયો તેને લાગતા નથી, પણ વિશેષ્યને લાગે છે. જેમ—કાળો ઘોડો, કાળા ઘોડાને, કાળે ઘોડે, વગેરે.

૮. વિશેષણ વિશેષ્ય સાથે હોય તેવાં રૂપ.

એકવચન.

બહુવચન.

૧ રાતો ઘોડો.

રાતા ઘોડા, રાતા ઘોડાઓ.

૨ રાતો ઘોડો,
રાતા ઘોડાને.

રાતા ઘોડા, રાતા ઘોડાને,
રાતા ઘોડાઓને.

૩ રાતે ઘોડે.

રાતા ઘોડાએ, રાતા ઘોડાઓએ.

૪ રાતા ઘોડાને.

રાતા ઘોડાને, રાતા ઘોડાઓને.

૫ રાતા ઘોડાથી.

રાતાઘોડાથી-થકી; રાતાઘોડાઓથી-થકી.

- ૬ રાતા ઘોડાનો, ની, તું, ના, નાં. રાતા ઘોડાનો, ની, તું, ના, નાં;
 રાતા ઘોડીઓનો, ની, તું, ના, નાં.
 ૭ રાતા ઘોડામાં, રાતા ઘોડાઓમાં;
 રાતા ઘોડાએ, રાતા ઘોડાઓએ.

૯. વિશેષણ એકલું આવે તેવાં ૩૫.

એકવચન.

બહુવચન.

૧. રાતો.	રાતા, રાતાઓ.
૨ રાતો, રાતાને.	રાતા, રાતાને, રાતાઓને.
૩ રાતાએ.	રાતાએ, રાતાઓએ.
૪ રાતાને.	રાતાને, રાતાઓને.
૫ રાતાથી, થકી.	રાતાથી, થકી; રાતાઓથી, થકી.
૬ રાતાનો, ની, તું, ના, નાં.	રાતાઓનો, ની, તું, ના, નાં.
૭ રાતામાં, રાતાએ.	રાતામાં, રાતાઓમાં;
રાતાએ, રાતાઓએ.

૧૦. અકારાંત, ઇકારાંત ને ઉકારાંત વિશેષણોનાં ૩૫૦ તે જાતનાં નામ પ્રમાણે થાય છે.

૧૧. સર્વનામ ૩૫૦ વિશેષણો નામની સાથેજ આવે છે. અને તેને વિશેષ્યનાં જાતિ ત્રિભક્તિને વચન હોય છે.

ક્રિયાપદ વિષે.

૧ ક્રિયાપદ — જે શબ્દ વખત સાથે ક્રિયા અથવા સ્થિતિ બતાવે તે. જેમ — ખાધું, દોડે છે, વાંચશે. એમાં ક્રિયાને વખત છે ઉધવું, હતો, એમાં સ્થિતિને વખત છે.

૨ કર્ત્વક — ક્રિયાના કરનારને માટે જે શબ્દ વપરાય તે.

જેમ—હાથી જાય છે. એમાં જવાની ક્રિયા હાથી કરે છે, માટે તે કર્તા છે.

૩ કર્મ—ક્રિયાનું જે ફળ આવે તે. જેમ—કુંભારે હાંધાં ઘડ્યાં. એમાં ઘડવાની ક્રિયાનું ફળ હાંધાં થાય છે, માટે તે કર્મ છે.

વર્તમાનકાળમાં ક્રિયા ચાલુ હોય છે, તે ભવિષ્યકાળમાં ક્રિયા થવાની હોય છે; તેથી ક્રિયાનું ફળ ચોકખું સમજવું નથી. પણ ભૂતકાળમાં ક્રિયા થયેલી હોય છે, તેથી ક્રિયાનું ફળ (કર્મ) ચોકખું સમજાય છે.

૪ ક્રિયાપદને પ્રકાર, ધાતુ, ભેદ, કાળ, પુરુષ, જાતિ વચન, પ્રયોગ ને અર્થ હોય છે.

૫ ક્રિયાપદને કર્તા ને કર્મ હોય છે, તે પરથી ક્રિયાપદના એ પ્રકાર થાય છે. (૧) અકર્મક. (૨) સકર્મક.

૬ અકર્મક ક્રિયાપદ એટલે જે ક્રિયાપદને એકલો કર્તા હોય તે. જેમ—જમ, ખેસ, પડ, દોડ, સંતા, વગેરે.

૭ કેટલાંક અકર્મક ક્રિયાપદમાં ક્રિયાપદનો ભાવકર્તા હોય છે, અને તે ત્રીજો પુરુષ નાન્યતર જાતિના એકવચનમાં હોય છે. જેમ—ચુનીલાલને કોઈ સાથે બનવું નથી. હરિલાલને અમદાવાદમાં ગમે છે. તેમાં પહેલામાં બનવાનો ને બીજામાં ગમવાનો ભાવકર્તા છે.

૮ સકર્મક ક્રિયાપદ એટલે—જે ક્રિયાપદને કર્તા ને કર્મ બન્ને હોય છે તે. જેમ—લખ, વેચ, ફરવ, વગેરે.

૯ કેટલાંક ક્રિયાપદ કોઈ કોઈવાર એ કર્મ લે છે. જેમ—સાહેબે મને કારકુન બનાવ્યો. મેં છોકરાને સાકુ પીરત્યા.

આવાં એ કર્મ લેનારાં ક્રિયાપદના દાખલા-બનાવવું, કહેવું, નીમવું, ધારવું ને ડેરવવું વગેરે.

૧૦ ક્રિયાપદ જ્યારે-એ કર્મ લેછે, ત્યારે ક્રિયાપદમાં રહેલી ક્રિયા સીધી રીતે જે કર્મ ઉપર અસર કરે છે, તેને ઉપસ્થ (પાસેતું) કર્મ કહે છે; અને જે કર્મ ઉપર આડકતરી રીતે અસર કરે છે, તેને અનુપસ્થ (આધેતું) કર્મ કહે છે. અનુપસ્થ કર્મ કોઈ માણસ કે પુરુષને બતાવે છે, ને ઉપસ્થ કર્મ વસ્તુ હોય છે. જેમ-માસ્તર છોકરાને ચોપડી આપે છે. તેમાં છોકરાને એ અનુપસ્થ કર્મ ને ચોપડી એ ઉપસ્થ કર્મ છે.

ઘાતુ—ક્રિયાપદનું શરૂઆતનું સાદામાં સાદું રૂપ. આ રૂપને ક્રિયાપદનો ઘાતુ અથવા મૂળ પણુ કહે છે. જેમ-કર, પદ, ચાલ, ખાજ લે, વગેરે.

લેદ વિષ.

લેદ—એ ક્રિયાપદના ઘાતુના રૂપમાં થોડો ફેરફાર બતાવે છે. જેમ-જમ, જમાય ને જમાડ. ખા, ખવાય ને ખવાડ. દોડ, દોડાય ને દોડાવ. આ ઉપરથી જણાશે કે લેદ ત્રણ છે. (૧) મૂળલેદ. (૨) સહ્ય (શક્ય) લેદ. (૩) પ્રેરક લેદ.

મૂળલેદ—ક્રિયાપદમાં રહેલી ક્રિયા કર્તા જાતે કરે છે તે. જેમ—તું જા, મગન ખાય છે, તેણે રોટલો ખાધો.

સહ્યલેદ (શક્યલેદ)—ક્રિયાપદમાં રહેલી ક્રિયા કર્તા પરાણે કરે છે તે. જેમ-મગનથી લાડુ ખવાય છે, તારાથી બેસાયું.

પ્રેરકલેદ—ક્રિયાપદમાં રહેલી ક્રિયા કર્તા પોતે ન કરતાં બીજા પાસે કરાવે છે તે. જેમ-હું આંખેથી કરી પડાવું

હું, તેમાં પાડવાની ક્રિયા કરતાં જાતે ન કરતાં ખીજ પાસે કરાવે છે.

મૂળભેદ ઉપરથી સહભેદ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

(૧) અકારાંત ધાતુને છેડે અનો આ કરવાથી. જેમ. ગણુ, ગણુા; કર, કરા; લખ, લખા; મૂક, મૂકા.

(૨) અકારાંત ધાતુના પહેલા અક્ષરમાં આ કે આં હોય તો તે જતા રહીને અ કે અં થાય છે. જેમ—પાડ, પડા; જળવ, જળવા; બાંધ, બાંધા; રાંધ, રાંધા.

(૩) અકારાત સિવાય કોઈ પણ ધાતુને અંતે સહયભેદમાં વા લાગે છે. જેમ લે, લેવા; પી, પીવા; જો, જોવા; રહે, રહેવા; કહે, કહેવા; નહા, નહાવા.

મૂળભેદ ઉપરથી પ્રેરકભેદ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

૧ મૂળધાતુમાં ઉપાત્ય (છેલ્લા અક્ષરના પહેલાં) આ હોય તો અ કરીને છેડે આવ, આડ, કે વાડ પ્રત્યય લગાડવાથી પ્રેરકભેદ થાય છે. જેમ—ગણુ, ગણુાવ. માર, મરાવ. જો, જોવાડ, રમ, રમાડ.

૨ પ્રેરકભેદના પ્રત્યયો બેવડવાથી એટલે મૂળ ધાતુને આવ, આવડાવ પ્રત્યય લગાડવાથી દ્વિત્વ પ્રેરકનું રૂપ થાય છે. જેમ—ગણુ, ગણુાવરાવ. મૂક, મૂકાવરાવ.

પ્રેરકભેદના ક્રિયાપદો હમેશાં સકર્મક હોય છે.

ધાતુ	મૂળભેદ	સહભેદ	પ્રેરકભેદ.
બોલ	બોલ	બોલાય	બોલાવ.
રમ	રમ	રમાય	રમાડ.
પી	પી	પીવાય	પીવાડ.

કટલાંક ધાતુનાં પ્રેરકભેદમાં રૂપ યતાં નથી. જેમ—
જ, આવ, થા, હો, વગેરે.

કાળ વિષે.

૧ ક્રિયા જે વખતે બનતી હોય, બની હોય કે બન-
વાની હોય; તે વખતને કાળ કહે છે. કાળના મુખ્ય
ત્રણ ભાગ છે. (૧) વર્તમાનકાળ. (૨) ભૂતકાળ.
(૩) ભવિષ્યકાળ.

૨ વર્તમાનકાળ—ચાલતા વખતમાં ક્રિયા થાય કે કરે
તેને. જેમ—હું લખું. તું વાંચ. તે વાંચે. આ કાળમાં
રૂપ હોય છે.

૩ વર્તમાન કાળના પ્રત્યયોં ધાતુને લાગી નીચે પ્રમાણે
રૂપ થાય છે.

પ્રત્યયો.

એકવચન.

બહુવચન.

પે. પુ. હં.

ઇએ, ઇયે.

બી. પુ. એ, ય.

ઓ.

ત્રી. પુ. એ. ય.

એ, ય.

(૨) આ ધાતુનાં રૂપ.

એકવચન.

બહુવચન.

પે. પુ. હું ખાઉં.

અમે ખાઈએ.

બી. પુ. તું ખાય, ખા,

તમે ખાઓ.

ત્રી. પુ. તે ખાય.

તેઓ ખાય.

(૧) વાંચ ધાતુનાં રૂપ.

એકવચન.

બહુવચન.

પે. પુ. હું વાંચું

અમે વાંચીએ.

બી. પુ. તું વાંચે, વાંચ,

તમે વાંચો.

ત્રી. પુ. તે વાંચે,

તેઓ વાંચે.

(૩) જો ધાતુનાં રૂપ.

એકવચન.

બહુવચન

પે. પુ. હું જોઉં.

અમે જોઈએ.

ખી. પુ. તું જોય, જો

તમે જુઓ.

ત્રી. પુ. તે જુએ.

તેઓ જુએ.

૪ ભૂતકાળ—ગયા વખતમાં ક્રિયા થઈ હોય કે કરી હોય, એવું બતાવે તે. જેમ—મેં પાઠ વાંચ્યો. તેણે ખાધું. આ કાળમાં જાતિ હોય છે.

૫ ભૂતકાળના પ્રત્યયો ધાતુને ઢાગી નીચે પ્રમાણે રૂપ થાય છે.

મુખ્ય પ્રત્યયો.

(૧) વાંચ ધાતુના રૂપ.

એકવચન. બહુવચન.

એકવચન. બહુવચન.

ન. જા. યો,	યા.	ન. જા. વાંચ્યો,	વાંચ્યા.
------------	-----	-----------------	----------

ના. જા. ઇ,	ઈ.	ના. જા. વાંચી,	વાંચી.
------------	----	----------------	--------

ના. જા. યું,	યાં.	ના. જા. વાંચ્યું,	વાંચ્યાં.
--------------	------	-------------------	-----------

આ કાળમાં કેઈ કેઈવાર પ્રત્યયો ને ધાતુ બદલાય છે.

ખા ધાતુનાં રૂપ.

ખેસ ધાતુનાં રૂપ.

એકવચન. બહુવચન.

એકવચન. બહુવચન.

ન. જા. ખાધો.	ખાધા.	ન. જા. ખેડો,	ખેડા.
--------------	-------	--------------	-------

ના. જા. ખાધી.	ખાધી.	ના. જા. ખેઠી,	ખેઠી.
---------------	-------	---------------	-------

ના. જા. ખાધું.	ખાધાં.	ના. જા. ખેડું,	ખેડાં.
----------------	--------	----------------	--------

સૂ ધાતુનાં રૂપ.

જા ધાતુનાં રૂપ.

એકવચન. બહુવચન.

એકવચન. બહુવચન.

ન. જા. સૂતો.	સૂતા.	ન. જા. ગયો.	ગયા.
--------------	-------	-------------	------

ના. જા. સૂતી.	સૂતી.	ના. જા. ગયી.	ગયી.
---------------	-------	--------------	------

ના. જા. સૂતું.	સૂતાં.	ના. જા. ગયું.	ગયાં.
----------------	--------	---------------	-------

ધાતુને ત પ્રત્યય લાગીને . પણ ભૂતકાળ થ.ય છે, ને તેનાં રૂપ પુરુષ ને જાતિમાં સરખાં રહે છે. જેમ—નર, નારિ ને નાન્યતરજાતિ ગણ્યત પે, પુ, હું. બી., પુ, તું. ને ત્રી, પુ, તે. ગણ્યત. એકવચન ને બહુવચનમાં પણ સરખાં જ રહે છે.

- ૬ ભવિષ્યકાળ—આવતા વખતમાં ક્રિયા થવાની છે, એવું બતાવે તે. જેમ—હું રમીશ, તું રમજે, તે રમશે, વગેરે. આ કાળમાં પુરુષ હોય છે.
- ૭ ભવિષ્યકાળના પ્રત્યયો ધાતુને લાગી નીચે પ્રમાણે રૂપ થાય છે.

પ્રત્યયો.

એકવચન.

પે, પુ. ઇશ,

બી, પુ. શે, ઇશ, જે,

ત્રી, પુ. શે,

બહુવચન.

શું. ઇશું.

શે, જે.

શે.

વાંચ ધાતુનાં રૂપ.

એકવચન.

બહુવચન.

પે, પુ. હું વાંચીશ,

બી, પુ. તું વાંચશે, વાંચીશ,

વાંચજે.

ત્રી, પુ. તે વાંચશે,

અમે વાંચશું, વાંચીશું.

તમે, વાંચશો, વાંચજો.

તેઓ વાંચશે.

૮ સહભેદમાં વાંચ ને બદલે વંચાય, અને પ્રેરકભેદમાં વંચાવ લઇ પ્રત્યયો લગાડી રૂપ કરવાં.

ક્રિયાપદને પુરુષ, જાતિ, ને વચન હોય છે.

(હું) લખું છું, પહેલો પુરુષ. (તમે) લખો છો, બી-

જો પુરુષ. (તે) લખે છે, ત્રીજો પુરુષ.

હાન ગયો, નરજાતિ. ગંગા ગઇ, નારીજાતિ. હોક

રૂ ગયું નાન્યતર જાતિ.

આબ્યો, એકવચન. આબ્યા, બહુવચન.

કૃદન્તો વિષે.

૧ કૃદન્ત—ક્રિયાપદના ધાતુ ઉપરથી. શબ્દો બની વાક્યમાં શુદ્ધ શુદ્ધ વર્ગના શબ્દો તરીકે કામ કરે છે તે શબ્દો. જેમ—ચંદુલાલ વાંચનારને બોલાવે છે. મારો વાંચેલો કાગળ પડી ગયો. અમે હિસાબ ગણીતે જીટી ગયા. તેમાં વાંચનાર નામરૂપી કૃદન્ત, વાંચેલો વિશેષણરૂપી કૃદન્ત અને ગણીતે એ અવ્યયરૂપી કૃદન્ત છે.

૨ નામરૂપી કૃદન્તોના એ, વિશેષણરૂપી કૃદન્તોના ચાર ને અવ્યયરૂપી કૃદન્ત મળીને કૃદન્તોના સાત પ્રકાર, શુદ્ધ શુદ્ધ પ્રત્યયોને લીધે થાય છે.

નામરૂપી કૃદન્તો.

એકવચનના પ્રત્યય. બહુવચનના પ્રત્યય.

સામાન્ય કૃદન્ત. વો, વી, વું. વા, વી, વાં.

કર્તૃવાચકકૃદન્ત. નારો, નારી, નારું, નાર, નારા, નારી, નારાં, નાર.

વિશેષણરૂપી કૃદન્તો.

વર્તમાનકૃદન્ત. તો, તી, તું. તા, તી, તાં.

ભૂતકૃદન્ત. યો, ઈ, યું. યા, ઈ, યાં.

વિશેષ ભૂતકૃદન્ત. એલો, એલી, એલું. એલા, એલી, એલાં.

ભવિષ્યકૃદન્ત વાનો, વાની, વાનું. વાના, વાની, વાનાં.

અવ્યયરૂપી કૃદન્ત.

સંબંધકભૂતકૃદન્ત. ઇ, ઇને.

૩ સામાન્ય અને કર્તૃવાચક કૃદન્ત વાક્યમાં નામ તરીકે વપરાય છે, તેથી તેમને કૃદન્ત નામ પણ કહે છે. જેમ—વહેલું ઉઠવું સાંઈ છે. ગાનાર મોડો આવ્યો.

૪ વર્તમાન કૃદન્ત, ભૂતકૃદન્ત, વિશેષ ભૂતકૃદન્ત ને ભવિષ્ય કૃદન્ત, એ વાક્યમાં વિશેષણ તરીકે વપરાય છે,

માટે તેને કૃદન્ત વિશેષણ પણ કહે છે. જેમ—
રડતો છોકરો. લખ્યા લેખ. લખેલી ચોપડી.
વાંચવાની ટેવ.

- ૫ સખંધકભૂત કૃદન્ત એ અધુરાં વાક્યોને જોડે છે.
જેમ—ચોપડી લખને આવ્યો.
- ૬ કૃદન્તો કોઇ કોઇવાર ક્રિયાપદ તરીકે વપરાય છે. જેમ—
છગનનો પાડ માનવો આજે વરસાદ આવવાનો.
- ૭ કૃદન્તો કોઇ કોઇવાર મિશ્ર ક્રિયાપદો બનાવે છે. જેમ—
ખાવામાંડ, ચાલ્યોજી બોલતો રહે.
- ૮ કૃદન્તો કોઇ કોઇવાર ક્રિયા વિશેષણ તરીકે વપરાય
છે, ત્યારે તે એવડુંરૂપ લે છે. જેમ—દોડતો દોડતો
આવ્યો. પલાળી પલાળીને નરમ કરવું,
- ૯ વિશેષણરૂપી કૃદન્તોની જોડે છે ને હો ધાતુનાં મુખ્ય
ત્રણ કાળનાં રૂપ લાગવાથી મિશ્રકાળો બને છે.

મિશ્ર કાળો.

- ૧ મિશ્રકાળ કેવી રીતે ને કયા કયા બને છે તેનું
કોષ્ટક.

કૃદન્તનો પ્રકાર	છ અને હો ધાતુનાં મુખ્ય ત્રણ કાળનાં રૂપ લાગવાથી		
	વર્તમાન કાળના રૂપ	ભૂતકાળનાં રૂપ	ભવિષ્યકાળનાં રૂપ
વર્તમાન કૃદન્ત.	દ્વિત્વ વર્તમાન	વર્તમાન ભૂત.	વર્તમાન ભવિષ્ય.
ભૂત કૃદન્ત.	ભૂત વર્તમાન.	દ્વિત્વભૂત.	ભૂત ભવિષ્ય.
વિશેષભૂત કૃદન્ત.	વિશેષભૂતવર્તમા ન.	વિશેષ દ્વિત્વભૂત.	વિશેષભૂતભવિષ્ય
ભવિષ્ય કૃદન્ત.	ભવિષ્ય વર્તમાન	ભવિષ્ય ભૂત.	દ્વિત્વ ભવિષ્ય.

૨ મિશ્રકાળોમાં દિવ્ય વર્તમાન કાળમાં અપવાદ એટલે વર્તમાન કૃદન્તની સાથે હો ને છ ધાતુનાં રૂપ જોડાતાં નથી, પણ શુદ્ધ વર્તમાન કાળનાં રૂપ નેજ જોડવામાં આવે છે. જેમ—વાંચ ધાતુનું વર્તમાન કૃદન્ત વાંચતો, વાંચતી, વાંચતું છે. એટલે વાંચતો છે, નહિ પણ વાંચે છે થાય છે.

૩ મિશ્રકાળ બનાવનાર છ ધાતુનાં રૂપ ફક્ત વર્તમાન કાળમાંજ થાય છે.

એકવચન.

બહુવચન.

પે, પુ. હું છું.

અમે છીએ.

બી, પુ. તું છે.

તમે છો.

ત્રી, પુ. તે છે.

તેઓ છે. નથી. (અકર્ણરૂપ)

૪ મિશ્રકાળ બનાવનાર હો ધાતુનાં રૂપ.

વર્તમાન કાળ.

એકવચન.

બહુવચન.

પે પુ. હું હોઉ.

અમે હોઈએ.

બી, પુ. તું હોય.

તમે હો.

ત્રી, પુ. તે હોય.

તેઓ હોય.

ભૂતકાળ.

એકવચન.

બહુવચન.

ન. જા. હતો.

હતો.

ના. જા. હતી.

હતી.

નાન્ય. જા. હતું.

હતાં.

સવિષ્યકાળ.

એકવચન.

બહુવચન.

હું હમણ.

અમે હમણ.

તું હશે.

તમે હશો.

તે હશે.

તેઓ હશે.

૫ ત્રણ મુખ્યકાળને બાર મિશ્રકાળો મળી કુલ પ્રંદર કાળ થાય છે.

ક્રિયાપદનાં રૂપાબ્યાન.

સકર્મક ક્રિયાપદ વાંચવાતુનાં મૂળભેદમાં રૂપાબ્યાન.

૧. વર્તમાન કાળ.

એકવચન.

બહુવચન.

પે. પુ. હું વાંચું.

વાંચીએ.

બી. પુ. તું વાંચે, વાંચ.

વાંચો.

ત્રી. પુ. તે વાંચે.

વાંચે

આ કાળમાં વાંચવો, વાંચવી, વાંચવું. વાંચવાં એવા રૂપ પછે કોઈવાર થાય છે.

૨. ક્ષીત્વ વર્તમાન કાળ.

પે. પુ. હું વાંચું છું.

અમે વાંચીએ છીએ.

બી. પુ. તું વાંચે છે.

તમે વાંચો છો.

ત્રી. પુ. તે વાંચે છે

તેઓ વાંચે છે

૩. વર્તમાન ભૂતકાળ

ન. ભ. વાંચતો હતો.

વાંચતા હતા.

ના. ભ. વાંચતી હતી.

વાંચતી હતી.

નાન્ય.ભ. વાંચતું હતું.

વાચતાં હતાં

૪. વર્તમાન ભવિષ્ય.

પે. પુ. હું વાંચતો હૅષશ.

અમે વાંચતા હૅષશું, હૅશું.

બી. પુ. તું વાંચતો હૅષશ, હૅશે.

તેઓ વાંચતા હૅશે.

ત્રી. પુ. તે વાંચતો હૅશે.

તેઓ વાંચતા હૅશે.

૫. ભૂતકાળ.

ન. જન.	વાંચ્યો.	વાંચ્યા.
ના. જન.	વાંચી.	વાંચી.
નાન્ય. જન.	વાંચ્યું.	વાંચ્યાં.

આ કાળમાં વાંચત રૂપ પણ કોઈવાર થાય છે.

૬. ભૂત વર્તમાન કાળ.

ન. જન.	વાંચ્યો છે.	વાંચ્યા છે.
ના. જન.	વાંચી છે.	વાંચી છે.
નાન્ય. જન.	વાંચ્યું છે.	વાંચ્યાં છે.

૭. દ્વિત્વ ભૂતકાળ.

ન. જન.	વાંચ્યો હતો.	વાંચ્યા હતા.
ના. જન.	વાંચી હતી.	વાંચી હતી.
નાન્ય. જન.	વાંચ્યું હતું.	વાંચ્યાં હતાં.

૮. ભૂત ભવિષ્ય કાળ.

ન. જન.	વાંચ્યો હશે.	વાંચ્યા હશે.
ના. જન.	વાંચી હશે.	વાંચી હશે.
નાન્ય. જન.	વાંચ્યું હશે.	વાંચ્યાં હશે.

૯. વિશેષણ ભૂત વર્તમાનકાળ.

ન. જન.	વાંચેલો છે.	વાંચેલ છે.
ના. જન.	વાંચેલી છે.	વાંચેલી છે.
નાન્ય. જન.	વાંચેલું છે.	વાંચેલા છે

૧૦. વિશેષ દ્વિત્વ ભૂતકાળ.

ન. જન.	વાંચેલો હતો.	વાંચેલા હતા.
ના. જન.	વાંચેલી હતી.	વાંચેલી હતી.
નાન્ય. જન.	વાંચેલું હતું.	વાંચેલાં હતાં.

૧૧. વિશેષ ભૂત ભવિષ્યકાળ.

ન. જા.	વાંચેલો હશે.	વાંચેલા હશે.
ના. જા.	વાંચેલી હશે.	વાંચેલી હશે.
નાન્ય. જા.	વાંચેલું હશે.	વાંચેલાં હશે.

૧૨. ભવિષ્યકાળ.

પે. પુ. હું	વાંચીશ.	વાંચશું, વાંચીશું.
બી. પુ. તું	વાંચીશ. વાંચશે.	વાંચશે
ત્રી. પુ. તે	વાંચશે.	વાંચશે

૧૩. ભવિષ્ય વર્તમાનકાળ.

પે. પુ. હું	વાંચવાનો છું.	વાંચવાના છીએ.
બી. પુ. તું	વાંચવાનો છે, છું.	વાંચવાના છે.
ત્રી. પુ. તે	વાંચવાનો છે.	વાંચવાના છે.

૧૪. ભવિષ્ય ભૂતકાળ.

ન. જા.	વાંચવાનો હતો.	વાંચવાના હતા.
ના. જા.	વાંચવાની હતી.	વાંચવાની હતી.
નાન્ય. જા.	વાંચવાનું હતું.	વાંચવાનાં હતાં.

૧૫. ક્ષિત્વ ભવિષ્યકાળ.

પે. પુ. હું	વાંચવાનો હૅષશ,	વાંચવાના હૅષશું.
બી. પુ. તું	વાંચવાનો હૅષશ, હશે.	વાંચવાના હશે.
ત્રી. પુ. તે	વાંચવાનો હશે.	વાંચવાના હશે

૬ અકર્મક ક્રિયાપદના ધાતુનાં રૂપો પણ સકર્મકની જેમ થાય છે.

૭ કેટલાંક ક્રિયાપદના ધાતુનાં રૂપ અધા કાળમાં થતાં નથી. જેમ—છે, હો તે જોઈએ.

- ૮ વાંચને બદલે વંચાય થાય ત્યારે સહભેદનાં અને વંચાવ અથવા વંચાવરાવ થાય ત્યારે પ્રેસભેદનાં રૂપો જાણવાં

પ્રયોગ.

- ૧ ક્રિયાનાથ—ક્રિયાપદનાં જ્ઞતિ, વચન ને પુરુષ જે કર્તા, કર્મ કે ભાવ પ્રમાણે બદલાય છે તે. જેમ—મગન ચોપડી લાવ્યો, એમાં કર્તા; ચંપક રોટલી ખાધી, એમાં કર્મ ને છોકરાને પેદમાં દુઃખ્યું એમાં ભાવ (દુઃખવાનું) ક્રિયાનાથ છે.
- ૨ ક્રિયાપદ કોઈવાર કર્તા પ્રમાણે, કોઈવાર કર્મ પ્રમાણે ને કોઈવાર તેના ભાવ પ્રમાણે ફરે છે તેપરથી તેના ત્રણ પ્રયોગ થાય છે. (૧) કર્તરી પ્રયોગ. (૨) કર્મણી પ્રયોગ. (૩) ભાવે પ્રયોગ.

કર્તરી પ્રયોગ—કર્તાનાં જ્ઞતિ, વચન ને પુરુષ પ્રમાણે ક્રિયાપદ ફરે તે. જેમ—ગોવિંદ નાકો. ઘોડા આવ્યા. તુંજ, છોકરા ગણિત શીખ્યા.

કર્મણી પ્રયોગ—કર્મનાં જ્ઞતિ, વચન ને પુરુષ પ્રમાણે ક્રિયાપદ ફરે તે. જેમ—શીવાજીએ સુરત લૂટ્યું. ચંદ્રએ ચોપડી લીધી.

ભાવે પ્રયોગ—ક્રિયાપદના ભાવનાં જ્ઞતિ, વચન ને પુરુષ પ્રમાણે ક્રિયાપદ ફરે તે. જેમ—ચુનીલાલને મુંખાઈમાં ગમે છે. મારે ને તેને અને છે

- ૩ સકર્મક ક્રિયાપદમાં કર્તા પહેલાં વિભક્તિમાં હોય ત્યારે કર્તરી પ્રયોગ ને ત્રીજી વિભક્તિમાં હોય ત્યારે કર્મણી પ્રયોગ થાય છે. જેમ—નરહરી શાક લાવ્યો. નરહરીએ શાક આણ્યું.

૪ અકર્મક ક્રિયાપદના કર્તાને ત્રીજી કે પાંચમી વિભક્તિ હોય ત્યારે ભાવે પ્રયોગ થાય છે. જેમ—માણેકલાલે સુરત જવું, કાન્તીલાલથી ઉધાયું.

ક્રિયા વિશેષણ વિષે.

- ૧ ક્રિયા વીશેષણ એટલે—ક્રિયાનો ગુણ, હદ, કાળ, સ્થળ, રીત, નકાર, હકાર, નિશ્ચય, સંશય, વિગેરે બતાવનારા શબ્દો.
- ૨ ક્રિયાનો ગુણ બતાવનારા શબ્દો—હાથી ઉઠ્યો છે. એમાં ઉઠ્યો એ ક્રિયાનો ગુણ બતાવે છે. દાખલા—બહું, જૂઠું, ઠીક, ખરું, ખોટું, વ્યાજખી, જેરવ્યાજખી, સારું, ખરાબ, નકામું વગેરે.

ક્રિયાની સંખ્યા (હદ)બતાવનારા શબ્દો—મેં ભાત જરાક આધી. એમાં જરાક એ ક્રિયાની હદ બાંધે છે. દાખલા—જરા, જરાક, સહેજ, લેશ, અલ્પ, થોડું, જુજ, લગીર, કિંચીત, અધીક, અડધું, અતીશે, વધારે, પુષ્કળ એટલું બસ, જરેજર, પૂરેપૂરું, સંપૂર્ણ, એકવાર, બેવાર, થોડીવાર એવડું વગેરે.

કાળ બતાવનારા શબ્દો—માણેકલાલ હુમણાં આવ્યો. એમાં હુમણાં એ ક્રિયાનો વખત બતાવે છે. દાખલા—હુમણાં, અત્યારે. તત્કાળ, તત્ક્ષણ હવે, હવે પછી, આજ, કાલ, આણુ, પહેલર, પરાર, હાલ, કદી, હજી, તરત, પ્રથમ, અંતે, આખરે. વચગાળે, હમેશાં, અહોનિશ, સર્વદા, એકાંતરે, સદા, રોજ, નિત્યે, વારેવારે, ફરીફરીને. વારાફરતી, ઘડીએ ઘડીએ, રોજરોજ, કવચિત.

સ્થળ (કેકાણું) બતાવનારા શબ્દો—તમે ત્યાં જન્મે

એમાં ત્યાં ક્રિયાનું સ્થળ બતાવે છે. દાખલા—ત્યાં, જ્યાં, અહીં, તહીં, પણે, અહીં આગળ, પાસે, થડમાં, લગભગ, દૂર, વેગળે, પુઠે, પછવાડે, વાંસે, કિચે, હેઠે, મધ્યે, ઠેઠ, આણી તરફ, અધવચ, અંતરીક્ષ, લગોલગ વગેરે.

નકાર બતાવનારા શબ્દો—હું નહિ આનું, એમાં નહિ નકાર બતાવે છે. દાખલા—ન, ના, નહિ, નો, નવ, મા.

હકાર બતાવનારા શબ્દો—હા આવીશ, એમાં હા હકાર બતાવે છે. દાખલા—હા, હોવે.

નિશ્ચય બતાવનારા શબ્દો—તું આ કામ ખચીત કરજે, એમાં ખચીત એ નિશ્ચય બતાવે છે. દાખલા—નક્કી, ખચીત, જરૂર, ખરું, મુકરર, અવશ્યજ, ખરેખર, ખરે.

સંશય બતાવનારા શબ્દો—મારાથી એ કામ કદાચ થશે તો કરીશ, એમાં કદાચ એ સંશય બતાવે છે. દાખલા—કદાચ, કદી, કદાપિ, કદાચિત્, રખે, રખેને, સોવસા, સહસ્ત્રા, ઘણું કરીને વગેરે.

આ સિવાય બીજા ક્રિયા વિશેષણ છે, તેના શબ્દો જેવા કે—કિત્તવ, પેદા, માલુમ, નિર્માણ, પ્રગટ.

શબ્દ યોગી વિષે.

શબ્દયોગી—જે શબ્દ નામ કે નામ જેવા શબ્દની સાથે જેણે ક્રિયાપદ સાથે સંબંધ દેખાડે છે તે.

શબ્દયોગીની પહેલાં કોઈ કોઈવાર છઠી વિભક્તિના પ્રત્યય ના, ની, ને આવે છે, તે વખતે તેનો અધ્યાહાર પણ રહે છે.

જેની પહેલાં ના આવે તેના શબ્દ—હું તેના પર બેઠો.

મોહન ઝાડ ઉપર ચઢ્યો. પહેલા વાક્યમાં ના છે, ને બીજા વાક્યમાં નાનો અધ્યાહાર છે. દાખલા—પર, ઉપર, કરતાં, થકી, પૈકી, વડે, વિના, સહિત, સાથે, સુદ્ધાં પ્રમાણે, અરાઅર, લગણ, વગર, વિષે, સંબંધી, સિવાય વગેરે.

જેની પહેલાં ની આવે તેવા શબ્દ—તેના ધરતી પાસે બાગ છે. હું નિશાળ બહાર નીકળ્યો. પહેલા વાક્યમાં ની છે ને બીજા વાક્યમાં નીનો અધ્યાહાર છે. દાખલા—અગાઉ, અગાવી, આગળ, આરપાર, આસપાસ, કને, ગોડે, બંને, પછવાડે પાછળ, પુઠળ, પહેલાં, મેળે, વાંસે, સાથે, અંદર, કને તરફ, તળે, નજીક, નીચે. પેરે, બહાર, મધ્યે, માફક, મારત, મુજબ, સંગાને સન્મુખ, સમેત, વારે, હસ્તક વગેરે.

જેની પહેલાં ને આવે તેવા શબ્દ—બગુને માટે લાવ્યો છું, ગંગા કાળે નથી લાવ્યો. પહેલા વાક્યમાં ને છે, ને બીજા વાક્યમાં ને નો અધ્યાહાર છે.

દાખલા—માટે, કાળે, માફ, કીધે, વાસ્તે, લગતો, વગેરે.

વાક્ય યોગી વિષે

વાક્યયોગી—વાક્યો કે વાક્યોના ભાગો જેવાને જે શબ્દ વપરાય છે તે. જેમ—વહી લાવ્યા અને ધી લાવવાનું બાકી છે. આમાં ને એ વાક્યોને જોડે છે. જગન ને મગન આવશે જેમાં ને વાક્યના ભાગોને જોડે છે.

એ વાક્યની ઐક્યતા કરનાર—ચુનીલાલ ચોપડી લખે છે ને પૈસા કમાય છે. પાણી વિષે ત્રીજી તથા ચોથી

ચોપડીમાં લખેલું છે. એમાં ને, તથા એ એ વાક્યોને એકઠાં કરે છે. દાખલા—ને, તથા, અને

એ વાક્યમાંથી એક વાત બતાવનાર—માસ્તર ધિર હોય અથવા નિશાળમાં હોય. દાખલા—અથવા, કે, કિંવા, વા, અગર.

પહેલા વાક્યનું ઉલટાપણું દેખાડનાર—લીલાધરે આવવાનું કહ્યું છે પણ આવશે નહિ. દાખલા—પણ, પરંતુ, સામું, તથાપિ, તોપણ.

પહેલા વાક્યનું કારણ દેખાડનાર—મને આજે નિશાળનું માંડું થયું કેમકે નદીએ નહાવા ગયો હતો. દાખલા—કેમકે, કેમજે, કાંજે, નહિ તો. નીકર, માટે. કારણકે વગેરે.

સરત બતાવનાર—જે તમે આવશો તો હું આવીશ.

કેવળ પ્રયોગી વિષે.

કેવળ પ્રયોગી—મનમાં દરખ, શોક, તીરસ્કાર, નવાઈ વગેરે કિંબ્યાથી જે શબ્દો વાક્યથી છુટા ખોલાય છે તે.

દરખ બતાવનાર શબ્દ—આહા કેવું ગાયું. દાખલા—આહા, વાહ, વાહવાહ, હાશ, વગેરે.

શોક બતાવનાર શબ્દ—અરેરે આપડો મરી ગયો. દાખલા—અરેરે, રે, ઓરે, રેહાય, અરે, હાય, હાયહાય, અરર, ઓયરે, વગેરે

તીરસ્કાર બતાવનાર શબ્દ—ફટ ભુંડા તને શરમ ન આવી. ફટ, ફટફટ, હત, હડ, છોટ ધિક્ક, યુ, છી, મેર, હુ. વગેરે.

નવાઈ દેખાડનારા શબ્દ—અધધધ એવડો મોટો સા-
પ. ઠાપલા—અધધધ, ઝોહો ખરે, આહા.

આ સિવાય બીજા કેવળ પ્રયોગી છે, તેના શબ્દ—ભ-
લે, બસ, સાબાસ, ધન્ય, ધન્યધન્ય.

વિલક્ષિતના અર્થ વિષે.

પહેલી.

કર્તા—મોહન કરી લાગ્યો.

કર્તાના સમાનાર્થે—રાજા એડવર્ડ પધાર્યા.

સંબોધન—માસ્તર (તમે) કાલે આવજો.

ક્રિયાપૂર્ણી—કેશવલાલ કારકુન થયો.

ઉદગાર—અરે રામ આવું દુઃખ તો દુસ્મનને પણ નહોય.

પરિમાણુ (માપ) મેં જે પડીઆ શીખ'ડ ખાધો.

અમદાવાદથી ભરત્ય પ૦ ગાઉ છે.

વખન—સુંદર આખી રાત જાગ્યો.

જગા—નરહરી સૂરત ગયો.

બીજી.

કર્મ—અંબાલાલે સલા ભરી. માણેકલાલ ભોગીલાલ
ને ખોલાવે છે.

ત્રીજી.

કર્તા—માસ્તરે હિસાબ ગણાવ્યો.

કરણુ (સાધન)—છોકરો લેખણુ લખે છે. તે પગે ચાલે છે.

કરણુ—સરહીએ મને તાવ આગ્યો.

પરિમાણુ (માપ)—લાડુમાં મણુ અઠાર શેર ખાંડ

તાપે છે.

મૂલ—ખાંડ ચાર રૂપીએ મધ્ય થશે
સાહિત્ય—તે સરદાર ખેસે ઘાડે આવ્યો.

ચાથી.

અનુપરથકર્મ—રાજા બ્રાહ્મણને દાન આપે છે.
સંપ્રદાન—લક્ષ્મણને તાવ આપે છે. ચુનીલાલને મું-
બાઈમાં બહુ ગમે છે.

પાંચમી.

કરણ (સાધન)—છરીથી લેખણ થતી.
કારણ—તાવથી માફ માથુ દુઃખે છે.
અવધ—અમદાવાદથી સુરત ૮૦ મૈલ છે.
વિયોગ—વડોદરથી ગાડી ઉપડી.
ન્યુનાધિક (સરખામણી)—ખીલાડીથી કુતરાં મોટાં
હોય છે. વડોદરાથી મુંબાઈ મોટું છે.

છઠ્ઠી

સંબંધ—બાપાલાલનો ભાઈ, જમણા હાથની આં-
ગળી, નદીનું માછલું, ચુનીલાલના દીકરા હડીસીંગ
નાં દહેરાં મગનલાલને કાકે (મગનલાલના કાકાએ)

સાતમી.

સ્થળ—ચંદુ ઓરડામાં છે, ગળપણમાં ગોળ સારો
નથી. કાન્તીલાલ વડોદરે ગયો. લીંતે નકશો બેરવ.
વખત—હું સવારમાં ઊઠ્યો. આ કામ ચાર દીવસમાં
પૂરું થશે. હું રાત્રે વાળું કરું છું. આ કામ પાંચ કલાકે
પૂરું થશે.

ક્રિયાપદના અર્થ.

ક્રિયાપદ જુદા જુદા અર્થમાં વપરાય છે. એ અર્થ ચાર પ્રકારના છે.

(૧) નીશ્ચયાર્થ. (૨) સંશયાર્થ. (૩) આજ્ઞાર્થ. (૪) વિધ્યર્થ.

નીશ્ચયાર્થ—ક્રિયાનું નક્કીપાણું બતાવે તે, એમાં વર્ણન કરેલું હોય છે કે સ્વાલ પૂછેલો હોય છે. જેમ—કનકકોટ ચળકારા કરે, મણીમયરતન જડયાં કાંગરે. વર્ણન કરે છે. આટલામાં કોઈ ઋષિ કુમાર હ ? કમળા જેન ઘરમાં બેઠાં છે.

સંશયાર્થ—ક્રિયાપદમાં રહેલી ક્રિયાનું અનિશ્ચિતપણું બતાવે છે. એમાં સરત, ધારણા ને સંશય હોય છે.

સરત—જે તું પાસ થયશ તો તને દનામ મળશે.

ધારણા—જે તારું ધારેલું થતું હોય તો તું રાગ બને.

સંશય—તમારો મિત્ર બાગમાં તો ન હોય.

આજ્ઞાર્થમાં ક્રિયા કરવાનો હુકમ હોય છે. તે વર્તમાન ને ભવિષ્યકાળના બીજા પુરૂપના એકવચન, ને બહુવચનમાં વપરાય છે, ત્યારે તેનાં રૂપ નીચે મુજબ થાય છે.

કરે વાતુ.

વર્તમાન કાળ.

ભવિષ્ય કાળ.

એકવચન. બહુવચન. એકવચન. બહુવચન.

બી. પુ. તું કરે. તમે કરો. બી. પુ. તું કરજે. તમે કરજો.

વિધ્યર્થ—ક્રિયા કરવાની વિધિ હોય છે, અને સામાન્ય કૃદન્તો જ્યારે ક્રિયાપદ તરીકે વપરાય છે ત્યારે આ અર્થમાં

હોય છે. જેમ—તારે પાઠ લખવો. મુનીમે કાગળ લખવા. તેણી
વાત કરવી. પરસોતમે હીચકે જેસણું. મીસ્ત્રીએ કામ જોવાં.

શુદ્ધવર્તમાન કાળ.

સંશયાર્થ

હ ધાતુ

હું હોત, હત. અમે હોત, હત.

નિશ્ચયાર્થ

તું " " તમે " "

પુરુષ. એ. વ. ય. વ.

તે " " તેઓ " "

૧ હું છું. અમે છીએ.

૨ તું છે. તમે છે.

૩ તે છે. તેઓ છે.

ભવિષ્ય કાળ

નિશ્ચયાર્થ તથા સંશયાર્થ

આ ધાતુનાં ળીજ્ઞકાળમાં હું હોઈશ, હઈશ. અમે હોઈશું, હઈશું.

૩૫ થતાં નથી.

તું હોશે. હશે તમે. હોશો. હશે.

હો ધાતુનાં ૩૫

તે હોશે. હશે. તેઓ હોશે. હશે.

શુદ્ધવર્તમાન કાળ.

આચાર્ય

સંશયાર્થ

તું હોજો. હજો. તમે હોજો. હજો.

હું હોઉં. અમે હોઈએ. હઈએ.

દ્વિત્વવર્તમાન કાળ.

તું હોય, હોય તમે હો.

(નિશ્ચયાર્થ)

તે હોય તેઓ હોય.

હું હોઈશું, હઈશું. અમે હોઈએછીએ,

હઈએ છીએ.

તું હોય છે, હોઈ છું. તમે હો છે.

તે હોય છે. તેઓ હોય છે.

ભૂતકાળ

આ સિવાય હો નાં ળીજ્ઞ મિશ્ર

નિશ્ચયાર્થ

કાળનાં ૩૫ થતાં નથી.

નર. હતો હત.

નારી. હતી હતી.

નાન્ય. હતું હતું.

મૂળભેદ

બોલ ધાતુનાં રૂપ

શુદ્ધવર્તમાન કાળ

લવિબ્ય કાળ.

નિશ્ચયાર્થ. સંશયાર્થ.

નિશ્ચયાર્થ, સંશયાર્થ.

હું બોલું. અમે બોલીએ.

હું બોલીશ. અમે બોલીશું.

તું બોલે. તમે બોલો.

તું બોલીશ. તમે બોલશો.

તે બોલે. તેઓ બોલે.

તે બોલશે. તેઓ બોલશે.

આશયાર્થ.

આશયાર્થ.

તું બોલ. તમે બોલો.

તું બોલજે. તમે બોલજો.

વિધ્યર્થ.

નર. બોલવો. બોલવા.

મીશ્ર કાળો.

નારી. બોલવી. બોલવી.

દ્વિત્વવર્તમાન કાળ.

નાન્ય. બોલવું. બોલવાં.

ભૂતકાળ.

નિશ્ચયાર્થ.

નિશ્ચયાર્થ.

નર. બોલ્યો. બોલ્યા.

હું બોલું છું. અમે બોલીએછીએ.

નારી. બોલી. બોલી.

તું બોલે છે. તમે બોલો છે.

નાન્ય. બોલ્યું. બોલ્યાં.

તે બોલે છે. તેઓ બોલે છે.

સંશયાર્થ.

સંશયાર્થ.

હું બોલત. અમે બોલત. હું બોલતો હોજી. અમે બોલતા હોઈએ.

તું બોલત. તમે બોલત. તું બોલતો હોય. તમે બોલતા હો.

તે બોલત. તેઓ બોલત. તે બોલતો હોય. તેઓ બોલતા હોય.

વર્તમાન ભૂત.

નિશ્ચયાર્થ

નર બોલતો હતો.

બોલતા હતા.

નારી બોલતી હતી. બોલતી હતી.
નાન્ય બોલતું હતું. બોલતાં હતાં.

સંશયાર્થ.

નર બોલતો હોત. બોલતા હોત.
નારી બોલતી હોતઃ બોલતી હતી.
નાન્ય બોલતું હોત. બોલતાં હોત.

વર્તમાન ભવિષ્ય.

સંશયાર્થ.

હું બોલતો હપશ. અમે બોલતા હપશું.
તું બોલતો હશે. તમે બોલતા હશી.
તે બોલતો હશે. તેઓ બોલતા હશે.

દ્વિત્વભૂત.

નિશ્ચયાર્થ.

નર બોલ્યો હતો. બોલ્યા હતા.
નારી બોલી હતી. બોલી હતી.
નાન્ય બોલ્યું હતું. બોલ્યાં હતાં.

સંશયાર્થ.

નર બોલ્યો હોત. બોલ્યા હોત.
નારી બોલી હોત. બોલી હોત.
નાન્ય બોલ્યું હોત. બોલ્યાં હોત.

ભૂત વર્તમાન

નિશ્ચયાર્થ.

હું બોલ્યો છું. અમે બોલ્યા છીએ.
તું બોલ્યો છે. તમે બોલ્યા છે.
તે બોલ્યો છે. તેઓ બોલ્યા છે.

સંશયાર્થ.

હું બોલ્યો હોઉં. અમે બોલ્યા હપએ.
 તું બોલ્યો હોય. તમે બોલ્યા હો.
 તે બોલ્યો હોય. તેઓ બોલ્યા હોય.

ભૂત ભવિષ્ય.

સંશયાર્થ.

હું બોલ્યો હપશ. અમે બોલ્યા હપશું.
 તું બોલ્યો હશે. તમે બોલ્યા હશો.
 તે બોલ્યો હશે. તેઓ બોલ્યા હશે.

વિશેષ ભૂત વર્તમાન.

નિશ્ચયાર્થ.

હું બોલેલો છું. અમે બોલેલા છીએ.
 તું બોલેલો છે. તમે બોલેલા છો.
 તે બોલેલો છે. તેઓ બોલેલા છે.

સંશયાર્થ.

હું બોલેલો હોઉં અમે બોલેલા હોપએ.
 તું બોલેલો હોય. તમે બોલેલા હો.
 તે બોલેલો હોય. તેઓ બોલેલા હોય.

વિશેષ દ્વિત્વભૂત.

નિશ્ચયાર્થ.

નર બોલેલો હતો. બોલેલા હતા.
 નારી બોલેલી હતી. બોલેલી હતી.
 નાન્ય બોલેલું હતું. બોલેલાં હતા.

સંશયાર્થ.

નર બોલેલો હોત, બોલેલા હોત.
નારી બોલેલી હોત. બોલેલી હોત.
નાન્ય બોલેલું હોત. બોલેલાં હોત.

વિશેષ ભૂત ભવિષ્ય.

સંશયાર્થ.

હું બોલેલો હમશ. અમે બોલેલા હમથું.
તું બોલેલો હશે. તમે બોલેલા હશે.
તે બોલેલો હશે. તેઓ બોલેલા હશે.

ભવિષ્ય વર્તમાન.

નિશ્ચયાર્થ.

હું બોલવાનો છું. અમે બોલવાના છીએ.
તું બોલવાનો છે. તમે બોલવાના છે.
તે બોલવાનો છે. તેઓ બોલવાના છે.

સંશયાર્થ.

હું બોલવાનો હોઉં અમે બોલવાના હોઈએ.
તું બોલવાનો હોય. તમે બોલવાના હો.
તે બોલવાનો હોય. તેઓ બોલવાના હોય.

દ્વિત્વ ભવિષ્ય.

સંશયાર્થ.

હું બોલવાનો હમશ. અમે બોલવાના હમથું.
તું બોલવાનો હશે. તમે બોલવાના શેહ
તે બોલવાનો હશે. તેઓ બોલવાના હશે.

ભવિષ્ય ભૂત.

નિશ્ચયાર્થ.

નર	બોલવાનો હતો.	બોલવાના હતા.
નારી	બોલવાની હતી.	બોલવાની હતી.
નાન્ય	બોલવાનું હતું.	બોલવાનાં હતાં.

સંશયાર્થ.

નર	બોલવાનો હોત.	બોલવાના હોત.
નારી	બોલવાની હોત.	બોલવાની હોત.
નાન્ય	બોલવાનું હોત.	બોલવાનાં હોત.

કૃદન્તોનો ઉપયોગ.

સામાન્ય કૃદન્તનો—

નામ તરીકે—તરણું સહેલું છે. તેણે વાંચ્યું પડ્યું
મૂક્યું.

ક્રિયાપદ તરીકે—વખત આવે બદલો વાળવો.

મિશ્ર ક્રિયાપદ તરીકે—ખાવા માંડ. રમવા બન. ગણવા
લાગ્યો.

કર્તૃવાચક કૃદન્તનો—

નામ તરીકે—કાળા કેર કરનાર ગયા. ગાનારે
ગાયું.

વર્તમાન કૃદન્તનો—

વિશેષણ તરીકે—ઢાડતો ઘોડો, રડતો છોકરો.

ક્રિયાપદ તરીકે—ગંગા નહાતાં રેતી, જમતાં રેતી.

મિશ્ર ક્રિયાપદ તરીકે—ગણતો રહે. જમતો થા.

મિશ્રકાળ તરીકે—ગણતો હોય. લખતો હતો. બો-
લતો હતો.

ક્રિયાવિશેષણ તરીકે—ચમન દોડતો દોડતો જાય છે. નટવર વાંચતાં વાંચતાં આવ્યો.

ભૂતકૃદન્તનો—

વિશેષણ તરીકે—લજ્યા લેખ મટે નહિ. સંઘર્યો સાપ કામનો છે.

ક્રિયાપદ તરીકે—ઝોરધન પરણ્યો. ગંગા રાંડી.

મિશ્ર કાળ તરીકે—ગણ્યો હતો. ખાધો હશે. થયું હોત. બન્યું નથી.

મિશ્ર ક્રિયાપદ તરીકે—દોડ્યોજા. ચાલી આવ.

વિશેષ ભૂતકૃદન્તનો—

વિશેષણ તરીકે—કોહેલું શાક. જડેલી વસ્તુ. પડેલું ઘર.

મિશ્ર કાળ તરીકે—પડેલું હશે. ખાધેલો હોય. જડેલું છે.

ભવિષ્ય કૃદન્તનો—

નામ તરીકે—ખાવાનું ખાધું. તમે વાંચવાનું શરૂ કરો.

વિશેષણ તરીકે—પીવાનું પાણી. ગાળવાનો વખત.

મિશ્ર કાળ તરીકે—ગુણવંત આવવાનો છે. ગંગા જવાની હતી.

ક્રિયાપદ તરીકે—ભવિષ્ય કાળમાં આજે વરસાદ જરૂર પડવાનો.

અર્થઘટક ભૂતકૃદન્ત--ઘણું કરીને એ ઉપ વાક્યોને જોડે છે.

તમે પાઠ કરીને રમવા જાજો-તમે પાઠ કરજો ને રમવા જાજો. એ બંને વાક્યોને જોડે છે.

ક્રિયાવિશેષણ તરીકે-પલાળી પલાળીને, ઠોકી ઠોકીને.

કૃદન્તો નામ તરીકે વપરાય ત્યારે નામરૂપી, વિશેષણ
તરીકે વપરાય ત્યારે વિશેષણરૂપી ને એ વાક્યોને જોડે ત્યારે
અવ્યયરૂપી કૃદન્ત કહેવાય છે

વિશેષણ.

નિયમ (૧).

એકથી વધારે વિશેષ્ય જુદી જુદી જાતિનાં હોય તે
તેમનું વિશેષણ ઘણું કરીને નાન્યતર જાતિના બહુવચનમાં
આવે છે. જેમ—ઘોતીઉં, પાઘડી ને ખેસ સારાં છે, તેનાં
માખાપ બલાં છે.

નિયમ (૨).

માન આપવા સારૂ એક વચનને બદલે બહુ વચન
વાપરવાની રીત છે. વિશેષ્ય નારીજાતિ હોય ત્યારે વિશે-
ષણ નાન્યતરજાતિમાં થાય છે. જેમ—પરીક્ષક સાહેબ
સારા છે મારાં માશી બલાં છે.

નિયમ (૩).

એકજ અથવા જુદી જુદી જાતિનાં એ અથવા વધારે
નામનો ગુણ દેખાડનારાં વિશેષણ તેમની પાસેનાજ નામ
ની સાથે જાતિ તથા વચનમાં સંબંધ રાખે છે. જેમ—
અહીં ડાહ્યા પુરૂષ કે સ્ત્રી આવત. જાડો બળદ કે ગાય છે.
ચકલી કે ઘોડો લંગડો હોય.

બાવે પ્રયોગના ક્રિયાપદનું રૂપ હમેશાં નાન્યતરજાતિ-
ને એક વચનમાં રહે છે.

ક્રિયાપદ.

નિયમ (૧).

ક્રિયાનાથ જુદી જુદી જાતિના હોય તો ક્રિયાપદ ઘણું કરીને નાત્યતરજાતિના અહુવચનમાં આવે છે; અને કદી તેની પહેલાં એસવેં કે સવેં એવા શબ્દ જોડાય છે. જેમ—માખાપ આવ્યાં. મામા, મામી, કાકી તે પુઆ એ સવેં આજ આવ્યાં.

નિયમ (૨).

ક્રિયાનાથ જુદા જુદા પુરૂષ સર્વનામ હોય, ત્યારે જે પહેલો પુરૂષ તેમાં હોય તો ક્રિયાપદ પહેલા પુરૂષના અહુવચનમાં આવે છે, અને પહેલો પુરૂષ ન છતાં બીજો પુરૂષ હોય તો બીજા પુરૂષના અહુવચનમાં આવે છે. જેમ—હું તે તું આવીશું. અમેને તે લખીએ છીએ. તું તે તે કાલે આવજો.

નિયમ (૩)

ક્રિયાનાથ એક વચનમાં છતાં તેને માન આપવા સારૂ ક્રિયાપદ અહુવચનમાં આવે છે. જેમ—સાહેબ પધાર્યાં. ક્રિયાનાથ નારીજાતિ હોય તો ક્રિયાપદ ઘણું કરીને નાત્યતર જાતિના અહુવચનમાં જોડાય છે. જેમ—મારાં મામી સાજાં થયાં.

પદરચ્છેદ.

પદરચ્છેદ—એટલે વ્યાકરણ કરવાની રીત.

રાજાએ સોનીને હાથી આપ્યા.

રાજાએ—સામાન્યનામ, નરજાતિ, કર્તા અર્થે ત્રીજાનું એકવચન.

સોનીને—સામાન્યનામ, નરજાતિ, અનુપરચકર્મ અર્થે ચોથીનું એકવચન.

हाथी—सामान्यनाम, नरञ्जति, कर्म अर्थे ङीञ्जुं
 ऐकवचन.

आप्यो—सकर्मक क्रियापद आप धातु, मूणभेद, नि-
 श्रयार्थे भूतकाण, नरञ्जति, ऐकवचन, राज्ज्जे कर्ता, हाथी
 कर्म, सकर्मक कर्मण्यी प्रयोग.

आपी कवित्वशक्ति छतां प्रेमानंद पोताने कवि
 कहेवडावता नहि.

आपी—गुणुवाचक विशेषण, विशेष्य कवित्वशक्ति
 कवित्वशक्ति—भाववाचकनाम, नारीञ्जती, कर्ता अर्थे
 पहेलीनुं ऐकवचन

छतां—विशेषणरूपी वर्तमान कृदंत

प्रेमानंद—विशेषनाम, नरञ्जति, कर्ता अर्थे पहेलीनुं
 ङहुवचन.

पोताने—स्ववाचक सर्वनाम, नरञ्जति, अनुपस्थकर्म
 अर्थे योथीनुं ऐकवचन.

कवि—भाववाचकनाम, नरञ्जति, कर्म अर्थे ङीञ्जुं
 ऐकवचन.

कहेवडावता—सकर्मक क्रियापद, कहे धातु, प्रेरकभेद
 निश्रयार्थे भूतकाण, नरञ्जति, मान अर्थे ङहुवचन, प्रेमानं-
 दकर्ता, कवि कर्म, सकर्मककर्तरी प्रयोग.

नहि—नकार अतावनार क्रियाविशेषण.

पारकानुं भलुं करवानी वृत्तिने कंघ हद छे के ?

पारकानुं—गुणुवाचक विशेषण, नरञ्जति संप्रथ अ-
 र्थे छट्टीनुं ऐकवचन.

भलुं—क्रिया विशेषण.

करवानी—विशेषणरूपी भविष्य कृदन्त.

वृत्तिने—भाववाचकनाम, नारीजति, संप्रदान अर्थे
योधीनुं ऐकवचन.

कंध—सर्वनामरूपी विशेषण विशेष्य ङङ.

ङङ—सामान्य नाम, नारीजती, कर्तायें पडेलीनुं
ऐकवचन.

छे—अकर्मक क्रियापद, छ धातु, भूणभेद, निश्चयार्थ
वर्तमानकाण, त्रींजे पुङ्प, ऐकवचन, ङङकर्ता, अकर्मक
कर्तरी प्रयोग.

डे—वाक्ययोगी.

तेनाथी पडशे तो पाडशे.

तेनाथी—त्रींजे पुङ्प सर्वनाम, सामान्यजति, कर-
ण अर्थे छठी साथे पांचमीनुं ऐकवचन.

पडशे—अकर्मक क्रियापद, पड धातु, भूणभेद, संशयार्थ
भविष्यकाण, त्रींजे पुङ्प, ऐकवचन, पडनारकर्ता, अकर्मक
कर्तरी प्रयोग.

तो—वाक्ययोगी.

पाडशे—अकर्मक क्रियापद, पाड धातु, भूणभेद, संश-
यार्थ भविष्यकाण, त्रींजे पुङ्प, ऐकवचन, पाडनार कर्ता,
पाडवानुं कर्म, सकर्मक कर्तरी प्रयोग.

राज्ज्ये वञ्चने कहुं डे ? तमारार्थी सचवाय
अम होय तो क्युल करे.

राज्ज्ये—सामान्यनाम, नरजति, कर्ता अर्थे त्रींजनुं
ऐकवचन.

वञ्चने—सामान्यनाम, नरजति, अनुपस्थकर्म अर्थे
योधीनुं ऐकवचन.

कल्युं—सकर्मक क्रियापद, कहे धातु, मूणभेद, निश्चयार्थं भूतकाण, नान्यतरञ्जति, ऐकवचन, राज्ञे कर्ता, कहेवानुं कर्म, सकर्मक कर्मण्यी प्रयोग.

के—वाक्ययोगी.

तमारथी—भीजे पुश्प सर्वनाम, नरञ्जति सत्यवाय सख्यभेद क्रियापदनो कर्ता अथे पांचमीनं अलुवचन

सत्यवाय—सकर्मक क्रियापद, सात्यव धातु, सख्यभेद,

संशयार्थं वर्तमानकाण, भीजे पुश्प, अलुवचन, तमारथी कर्ता, सात्यववानुं कर्म सकर्मक कर्तरी प्रयोग.

अेम—रीत दृष्णादनार क्रिया विशेषण्यु.

होय—अकर्मक क्रियापद, हो धातु, मूणभेद, संशयार्थं वर्तमान काण, त्रीजे पुश्प, ऐकवचन, होनार कर्ता अकर्मक कर्तरी प्रयोग.

तो—वाक्य योगी.

कण्युल—क्रियाविशेषण्यु.

करो—सकर्मक क्रियापद, करधातु, मूणभेद, वर्तमानकाण भीजे पुश्प, अलुवचन, करनार कर्ता, करवानुं कर्म, सकर्मक कर्तरीप्रयोग.

બાહેર ખખર.

આ આપડીમાં સેંટ્ટે વીસ રકા કમીશન આપર
આપડો દેખાલ ખર્ય માફ. ગોટપેડ કમળ લેવામાં આ
નહિ પોણી ટીકીયા અમર પનીઆદરથી તાણું મોનલાલ
મળવાનાં ઠેકાણું.

અમદાવાદ—પુસ્તકલર મોતીલાલ મનલાલ પાસંથી
પુસ્તકલર મળાદેલ અમર્યાદ બ્યાગુવંદ.

અમદાવાદ
રાયપર નાગર
બોડીની પાળ.

} પુસ્તકલર મળાદેલ અમર્યાદ બ્યાગુવંદ.

